

Húsvét

Tudjuk, hogy a népüktől *támadás, feltámadás*, Csíkménaságon *kikerülés* néven is emlegetett szentséges körmenetet ősi soron csak Közép-Európában ismerik.*

A feltámadás liturgiájának középkori jellegzetessége volt, hogy *Egerben* nagyszombat délután a főpásztor vezetésével zászlós, fáklyás processzió indult a szentsírhoz, amelyet a püspök nagypénteken lepecsételt. Most a pecsétet megtörte, majd megnyitotta a sírt. A Szentséget e szavakkal vette ki: *Surrexit de sepulchro, alleluia, qui pro nobis pependit, alleluia*, vagyis feltámadt a sírjából, aki érettünk a keresztfán függött.

Népeleti sarjadékairól sajnos, megfigyelések és följegyzések híján keveset tudunk. *Jászladány*, továbbá *Tápé* asszonyai, még a legidősebbek is, a feltámadt Krisztus tiszteletére tiszta fehér ruhában, a *bélapátfalviak* fehér kendőben vesznek részt a körmeneten. A *vásárosmiskei* lányok még századunk első évtizedeiben is a körmeneten fehér szalaggal kötötték át derekukat, hajukat pedig kieresztették. A *kalocsai* lányoknak viszont bekötött fejjel illett megjelenniük.* Öreg *kiszomboriak* tisztára szokták a lábukat mosni, és úgy mennek el a szertartásra. Mint mondogatták, csak így lehet majd az üdvösségre eljutniuk. *Sándorfalva* népe szerint annál több gyümölcs terem, minél többen jutnak el a család tagjai közül a feltámadásra.

A szentsírnál végzett szertartás után meginduló menet élén a feltámadt Krisztus szobrát viszi egy érdemesebb férfi, *Miskén* az, aki a passióban Jézust énekelte.* *Mezőkövesden* régebben maga a bíró, mellette a *hites*, vagyis falusi esküdt, a húsvéti gyertyával.* A bíró vitte egészen a legújabb időkig a szobrot *Bácsalmás, Bácsszentgyörgy, Borota, Dávod, Gara, Hercegszántó, Jánoshalma, Kecel, Madaras, Nagyborocska, Rév* bácskai falukban. *Szil* rábaközi helységben a *céhmester*, vagyis a harangozó, *Hosszúhetényben* a kisbíró, *Szarvaskőn* a templombíró, *Nagybörzsönyben* a legénybíró (Burschenrichter). A *Jánoshalmi, keceli, mélykúti; miskei, nagybaracska, sükösd*i körmenetben az égő húsvéti gyertyát is meghordozzák.* A szobornak *Győrött, Kisalföldön* (Szil), *Halimbán*, továbbá *Székesfehérvárott alleluja*, Baja környékén *feltámadás*, Ajkarendek, *Lippó* németjeinek ajkán *Fleischmännlein*, Himesházán, Magyarpolányban *Ostermännlein*, Németbólyban *Osterlämmchen*, Abaligeten, Nagynyáradon *Auferstehung* a neve. A liturgikus előírás szerint körmenet után a főoltárra kerül, és ott marad egészen áldozócsütörtökig. *Jánoshida* szobra egyik lábával koponyán áll, így is jelképezvén a halálon nyert győzedelmet.

A baldachint az *Ipoly* mentén, továbbá Magyarpolányban házassulandó legények viszik. Mindkét oldalán keresztszülők: komák, komaasszonyok, legény- és lánycimborák. Ez mintha a *mátkálás* egyik helyi mozzanata lenne. A menet élén két újházás ember kezében a lobogó.

A moldvai *Lészped* csángó faluban az a szokás, hogy a szertartásról hazaérkezve, a családtagok az ünnepi asztalhoz ülnek, és így szólnak egymáshoz: *Feltámadt Krisztus!* Felelt: *Higgyünk valóban.* Így van ez görögkatolikusainknál is. A szokás nyilvánvalóan a keleti egyház hatása. Az északi csángók nagyszombat estéjét, azaz az ünnep vigíliáját húsvét *szenvedje* néven emlegetik.*

Ismeretes, hogy körmenet közben a négy világtáj irányában szentségi áldásban szokták részesíteni a körmenet mély csöndben térdeplő résztvevőit. *Szeged-Alsóváros* népe azonban áldás közben ezeket mondja: *Jézus, Jézus, Jézus, Mária, Mária, Mária!* Ezt mind a négy áldáskor elnyújtott, panaszos, éneklő hangon megismétlik. A szokás eredete a helyi monda* szerint még a török időkbe nyúlik vissza. Nyilvánvaló azonban, hogy ez az invokáció a még szóbakerülő húsvéti *határkerülés* csökevényes maradványa.

A feltámadási körmenet idején történt díszlövéséről is van emlékezés, illetőleg följegyzés. Így *Alsósáp* nógrádi falu számadásai között (1845) olvassuk: *az Isten ditsőségére Húsvéti Ünnepeken puskapor vevődvén 2 Ft 45 kr.** Eredeti gonoszüző célzatuk kétségtelen. A szokást a határjárás hagyományai őrzik.

A szabadságharc idején a bácskai *Boldogasszonyfalva* (Gospodince) ostrománál a *szegedi* honvédszászlóalj azt kívánta, hogy a támadásban a legelső legyen. Úgy is történt. Nagyszombat napja volt (1849), és a rohamra induló csapatban felhangzott az ének: *Föltámadt Krisztus ez napon!* Erre az egész zászlóalj *alleluja*-harsogás közben véres közelharcra be is vette Goszpodince sáncait.*

Nem lehetetlen, hogy ez a jelenet a középkori magyar vitézi szokásoknak kései fölvilágosítása. Laskai Ozsvát ugyanis a *Gemma fidei*-ben a következőket írja: amikor a jámbor magyar katonák csatába indulnak Krisztus keresztyének ellenségei, a török ellen, előbb önmaguk biztatására mondogatják: hálát adunk az Úristennek, hogy az igaz hitben vagyunk és ezért harcolunk. Akár győzünk, akár meg halunk, megdicsőülünk. Kiáltunk, tehát háromszor erősen a mi nagy királyunknak, Krisztusnak nevét. Azután egyesek magukat a Boldogságos Szűznek ajánlják, mások a szent királyoknak: Istvánnak és Lászlónak, némelyek megérintik testüket és ezt mondják: tudom, hogy az utolsó napon a földből feltámadok, és ebben a percben meglátom Megváltó Istenemet. Ez az én lelkem reménysége. Azután közösen elkezdik hatalmas hangon (nyilván magyarul. B. S.) a canticumot Krisztus Urunk feltámadásáról:

*Christus surrexit,
Mala nostra textit,
Et quos hic dilexit,
Hos ad coelos vexit:
Kyrie eleison, alleluja!**

Tímár Kálmán mutat rá* arra, hogy ennek a himnusznak föltétlenül volt egykorú magyar átköltése is. Meggyőző érveléssel, jogosan Kájoni János két következő énekével azonosítja. Az egyik szekvencia:

*Krisztus feltámadta, mi bűnünket elmosá,
És kiket ő szerete, mennyországban felvivé.
Kyri eleison. Alleluja...*

A másik:

*Krisztus halált meggyőzé,
A sátánt megkötözé.
Poklokat elpusztítja,
Atyákat szabadíta.
Már mi mind örülünk,
Az átokban kik voltunk,
Krisztus megbékéltetett
Áldott Atyaistennel,
Magát értünk áldozván.
Kyrie eleison. Alleluja...*

A hazai *szervita* egyházakban (Budapest, Eger), sokáig nem lévén plébániatemplomok, nem volt ünnepélyes föltámadási körmenet. Helyette a rend liturgikus hagyományai szerint virágot szoktak szentelni, majd a *Mennyek Királyné Asszonya*-antifona eléneklése után a feltámadt Krisztus Anyjának szobrát koronázzák meg.* A virágszentelményt a hívek hazavitték, hogy otthonukat a betegség, járvány, ördögi incselkedés elkerülje.

Országszerte föllelhető archaikus néphagyomány húsvét napjára virradóra *Jézus keresése*, Agyagosszergényben *istenkeresés*, Kiskunmajsán *Szentasszony követése*, Battonyán *szentsírkeresés*, amely nyilvánvalóan a középkori liturgikus gyökérzetű *ludas paschalis* emlékezetét őrzi. Főleg Székelyföldön a *határkerülés* mozzanataival is keveredett.

A húsvéti misztériumjátéknak négy hazai szövegváltozata is van, amelyet rendre Hartvik püspök Agendája (XI. század második fele), egy Grácban őrzött kódex (XII. század), a Pray-kódex (XIII. század legeleje) és a soproni illetőségű Golso-kódex (1363) őrzött meg. Bemutatásuk előtt azonban a liturgikus háttérrel, szertartásokat kell röviden megismernünk.

Nagypénteken a templom alkalmas helyén – mint láttuk – felállították Jézus jelképes sírját, amely leginkább a jeruzsálemi *Szentsír-bazilikára* emlékeztetett. Sokszor hordozható, tolható alkotmány (sepulchrum Christi) szolgált a szertartás céljaira. Ennek egyetlen hazai, de európai viszonylatban is igen jelentős emléke Garamszentbenedek bencés apátságáé volt. Az esztergomi Keresztény Múzeum őrzi. Figyelemre méltók azok az ábrázolások: faszobrok és fadomborművek, amelyek külsejét díszítik. Felső baldachin-szerű részén a tizenkét apostol álló alakja. A koporsó két hosszanti oldala három-három mezőre oszlik, mindegyikben egy-egy katona. Két végén Krisztus pokolraszállása: Ádám és Éva és talán Ábrahám, illetőleg feltámadása: a három Mária és a gyolcsot felmutató angyal.*

A nagypénteki csonkamise után a szent keresztet ilyenféleképpen helyezték el. Húsvét reggelén a sírhoz ment a papság. Illendően fölemelte a keresztet, és helyébe gyolcskendőt vagy fátyolt tett a sírba, amely azokat a ruhákat jelképezte, amelyekben az Úr teste betakarva nyugodott a koporsóban. Ilyen fátyol emléke egy 1535 körül írt pannonhalmi leltárban* is megmaradt.

Hartvik szövege* után a XIII. századból is maradt ránk egy *Quem quaeritis*-játék,* amelyet Grácban őriznek. Világi papok számára készült, valószínűleg a kalocsai érsek hatósági területén. Igen szűkszavú, jóformán csak jelzéseket ad. Inkább biblikus, mint liturgikus jellegű. Feltárását és értelmezését Mezey Lászlónak köszönjük. A játék előadása a nagyszombati vecsernyéhez kapcsolódott. E szokatlan időpont okát, Mezey szerint egyelőre nem tudjuk megmagyarázni.

Pray-kódexben megörökített szertartás* szerint a húsvét hajnali officium nocturnum harmadik versiculusa alatt két angyalnak öltözött pap, diakónus, esetleg gyermek lement a sírhoz és ott megálltak, vagy leültek. Amikor a harmadik versiculust is elmondták, az egész papi kórus levonult a sírhoz. Kettő-három a Jézus keresésére induló asszonyokat jelképezte közülük (Márk 16, 1-7). E Máriák és a két angyal között folyt le a dráma párbeszéde, amelynek végén az angyaloknak e szavaira: nincs itt, feltámadt, jöjjetek és lássátok a helyet, – ketten fölvtették a gyolcsruhát és bizonyságul a nép felé fordulva felmutatták. A szertartást prédikáció és áldás fejezte be.

Garamszentbenedeken a szentsírhoz hozzátartozott egy szobor is, amely a feltámadt Krisztust ábrázolja olyan helyzetben, mintha a levegőben lebegne, magasba törne. Valószínű, hogy e szobor a feltámadásnak mintegy a szemléltetésére szolgált. Amikor a papság ajkán felhangzott a *Resurrexit*, az Úr koporsója mögül a szobrot láthatatlan kezek szép csöndesen a magasba vonták, amíg a mennyezetig fölvt és felhőket jelképező kárpitok között el nem tűnt.*

E középkori liturgikus gyakorlat az újkor elején megváltozik, szétágazik. Mint mondtuk, egyfelől ihleti a *jézuskeresés*, palócosan *krisztus-keresés** népi hagyományvilágát, másfelől azonban a vigiliára előhozott sajátosan magyar, illetőleg közép-európai szertartási fejleményként a nagyszombat-esti feltámadási körmenetben megérte napjainkat is.

Nyilvánvaló az is, hogy a középkor végén felbukkanó és húsvéti játékokra utaló följegyzések szintén a misztériumnak nemzeti nyelven megszólaló sarjadékaira vonatkoznak. Adataink *Pozsony* (1439) és *Bártfa* (XV. század első fele, továbbá 1498, 1516) levéltáraiból kerültek elő. E német nyelvű előadások szövegei sajnos, nem maradtak ránk. Tartalmukra, fölépítésükre Ábel Jenő osztrák és délnémet párhuzamokból következtet.* Ez az elnépiesedett liturgikus hagyomány föltétlenül megvolt magyar városainkban, a magyarság szélesebb köreiben is. Ennek – mint röviden említettük és most látni fogjuk – bizonyossága a *jézuskeresés*, amely a húsvéti misztériumjáték elnépiesedett formáit, szinte utóéletét őrzi. Hozzátapadtak főleg a Székelyföldön a tavaszi *határkerülés* archaikus-szokrális célzatai is.

A soproni eredetű Golso-kódex szövege már kevésbé játékjellegű, mégis ebbe a liturgikus összefüggésbe tartozik. Más későbbi kéziratok, sőt nyomtatott misekönyvünkben (Pozsony, Pécs, Zágráb, Buda, Eger, Esztergom, Kassa) is megtalálható.*

A Felső-Ipolyvidék magyar faluiban* nagyszombat éjszakáján, éjfél előtt a templom bejáratánál szoktak gyülekezni a hívek. Ott van a falu apraja, nagyja. A szülők gyermekeiket is magukkal viszik. Igen fontosnak tartják, hogy ezen az ájtatosságon mindenki ott legyen. A távolmaradókat számontartják és megszólják, éppen úgy, mint azokat, akik húsvét előtt nem gyónnak, a nagybőjti stációkat nem járják. Az előimádkozó az előénekessel a templom ajtajához térdel és elkezd a bevezető imádságot. Az előforduló imádságokban Jézus szenvedéséről, haláláról, fölvtadásáról, a kenetvivő asszonyokról van szó. Könyörögnek azonkívül a bűnösök megtéréséért, mindenféle károk távolmaradásáért, jó termésért. Azután

csendben fölfejlődik a körmenet. Énekelve mennek a legelső határkeresztig és onnan sorba minden kereszthez, ami a falu határában van. Mindegyiknél imádságot mondanak. A legtávolabbi és egyúttal a legutoljára hagyott keresztnél van elhelyezve a feltámadt Krisztus szobormása, amelyet valóságos diadalmenetben visznek vissza a templomba. Kigyúlnak a gyertyák, lobognak a napraforgószárból készített fáklyák. A körmenet a temetőbe kanyarodik be végül, itt mindenkinek akad kedves sírja, ahová letelepszik már csonkig égett gyertyájával. Hajnalodik, amikor abbahagyva az előimádkozó után mondott imádságokat, alvó gyermekeikkel hazatérnek.

Litke palócai is keresik Jézust: egészen a virradatig ájtatoskodnak a templomban. Hajnali harangszóra énekelve végzik az Úrangyalát, majd hazafelé indulnak. Megmosakodnak a patakban, amely most öregek jámbor hite szerint *aranyvízzé válik*. A Jordánon átmenő Jézus változtatja át.*

Székelyudvarhely városában* a Jézus keresésére régebben a céhek indultak, a zászlókat maguk a céhmesterek vitték. Ez a mozzanat régi hagyományt őrzött meg, mert a középkorban a liturgikus játékok rendezése sokszor a céhek föladata volt. A lovasmenet hajnalban a nyeregkápákban fegyverrel felszerelve indul el Krisztus keresésére, akinek a szobrát elrejtették a búzában és ezt kell föl találni. A büszke és boldog megtaláló hozza a szobrot a lovasok kíséretében, akiket Jézus katonái néven emlegetnek. A város szélén áll Jézus kápolnája, egykor híres búcsújáró hely, a menet itt üt tábort. Elküldik az *előköszöntőket* a városba jelenteni, hogy megtalálván Jézust, indulhat a processió eléje. Az előköszönők élükön a bíróval térnek vissza. Kis idő múlva a processió is jön, szent zsolozsmákat énekelve. A zászlókat Jézus szobra előtt meghajtják, Jézus katonái dísztüzet adnak, majd nagy lövöldözés közben megindul a menet a városba. A keresztet előtt meg-megállanak. A piacon sokat lövöldöznek a kálvinista templom felé. A templom elé vonulva még egyszer dísztüzet adnak, utána pedig szentmisét hallgatnak.

A szokás a múlt század második felében *Szegeden is* virágzott. A Jézus keresése a Kálvárián az összes városrész részvételével történt. Részleteket sajnos, már nem sikerült föl kutatnunk.

Tápén a Jézus keresésére éjjel két órakor gyűlnek össze a hívek a temetői kápolnában. Az énekes asszony könyörgést mond, hogy az ájtatosságot megkezdhessék és be is végezdhessék. Utána a Szentháromság olvasóját imádkozzák és elindulnak a szent keresztel a templom felé. A templom ajtaja ezúttal nem nyílik meg előttük, hanem ott az ajtó előtt eléneklik a *Szent vagy Uram...* kezdetű éneket, utána elmondják az Oltáriszentségről szóló litániát. Közben énekelnek is. A menet most a dicsőséges olvasót imádkozza és visszaindul a kápolna felé. A kápolna ajtajában a *Föltámadt Krisztus e napon...* kezdetű éneket éneklük.

A szegedi szakrális tájhoz tartozó *Csanádapácán* nagyszombaton éjfélkor összegyűlnek a hívek a templomban és egy feszülettel elindulnak a temetőbe Jézus keresésére. Amíg mennek, ezt éneklük: *Hol vagy én szerelmes Jézus Krisztusom?*... Kinn a temetői keresztnél imádkoznak, majd megkerülik énekelve az egész falut. Ekkor az emberek fölkelnek ágyukból, kimennek és megcsókolják a szent keresztet. Amikor bejönnek a templomba, ezt éneklük: *Föltámadt Krisztus ez napon alleluja...* Végül a Jézus-keresők is megcsókolják a keresztet és hazamennek.

A szokás a mi tudomásunk szerint ismeretes még a szintén szegedi gyökerzetű *Algyőn*, *Sövényházán*, *Szőregen*, *Újkígyóson*, *Mindszenten*, *Padén*. Előfordul természetesen az ország

több helyén is, tudomásunk szerint Szakcs, Zalaszentbalázs, Kányavár, Csáford, Búcsúszentlászló, Vasboldogasszony, Csolnok, Esztergom, Nagybözsöny, Horvátzsidány (Boga iskati), Vízkelet, Kiskunmajsa, Apátfalva, Jászladány, Dány, Tápiógyörgye, Gyöngyöspata, Nagykörű, Mezőkovácsháza községekben is, részletező adatokkal azonban alig rendelkezünk.

Megjegyezzük még, hogy Csanádpalota hívei az ájtatosság végén a *katekizmusi ének* helyi változatát éneklik: *egy az Isten, kettő Mózes kőtáblája, három a Szentháromság, négy a négy evangélista...*^{*}

Nyilván a középkori húsvéti fénymisztika elnépiesedett maradványa, a *jézuskeresés* sajátos helyi fejleménye, hogy egyes falukban, amelyeknek számát a gondos kutatás hihetőleg még gyarapítani tudná, a hívek virrasztva várják, hogyan kel föl az éjszaka sötét sírjából a nap, mintegy *a lumen Christi* jelképe és angyala, akinek *tekintete olyan volt, mint a villám és ruhája, mint a hó* (Máté 28,3).

Hosszúhetény Baranyának egyik középkori gyökérzetű magyar szigete. A férfinép húsvét éjszakáján nyilvánvalóan sokkal gazdagabb, de föltétlenül szakrális jellegű régi hagyomány nyomán, talán még napjainkban is egyenként fölszállingózik a *Zengő* tetejére. Itt tüzet gyújtva, várják a napkeltét. Sajnos, a szokásról többet nem sikerült megtudnunk. Még csak annyit hallottunk, hogy egy falubeli fiatal pap ott fönt a hegyen, várakozás közben gyóntatott is.

Muraköz vendjei körében még a múlt század derekán is élt a *vazmenka*, a horvát *vazmenak* „húsvéti tűz” m tájszólási változata. Nagyszombat éjszakáján *Alsódomború* (Donja Dubrava) fiatalsága, pásztornépe, a falu alsó és felső végén – hajdanában nyilván szentelt parázssal – tüzet gyújtott. Húsvét napjára virradó hajnalban a legények folytonos ostorpattogtatás mellett, hajtották a tűzhöz a jószágot: marhát, disznót. Mindenki iparkodott, hogy első legyen. Kicsúfolák azokat, akik virradat után értek csak oda.^{*} A szokásnak másfelé is vannak horvát párhuzamai.^{*}

Húsvét hajnalán az erdélyi evangélikus szász ifjúság – nyilván még megőrzött középkori hagyományként – ki szokott vonulnia magaslatokra, hogy a fölkelő napban a Húsvéti Bárányt megpillantsa.^{*}

A kutatás jelen állapotában még nehéz volna megfelelni arra a kérdésre, hogy a XVII. és XVIII. században bevándorolt idegen ajkúakból települt faluink párhuzamos jelenségei autochton hozományuk-e, avagy részben már a magyar hazában, a magyar licenciátus jámborság hatására mutatkozó fejlemények.

Hercegszántó idős sokác népe Jézus keresésére húsvét hajnalán, igen korán kimegy a temetőbe. Sem menet, sem jövet nem szabad beszélni, csak imádkozni, énekelni. Itt mindenki a maga hozzátartozóinak sírján gyertyát gyújt. Föltételezhető, hogy a láng valamikor a nagy szombati szentelt tűz, esetleg húsvéti gyertya fényéből származott.

A német hagyományú *Orfű* faluban az asszonyok mindjárt éjfél után kimennek a temetőbe, ahol sírjaikat virágvasárnap szentelt barkával és somvirággal, Krisztus királyi dicsőségének tanujelével tűzdelik körül. Majd a temetői keresztnél összegyülekeznek: virrasztanak és imádkoznak a halottakért. Amint hajnalodik, feltámadási énekeket kezdenek énekelni.^{*}

Csepel hajdani német jézuskeresőit a legények lóháton kísérték. Kimenet éjszakai sötétben még Jézus kinszenvedéséről énekeltek, amikor azonban a nap feljött, húsvéti énekekre zendítettek.*

Budaörsi hiedelem szerint a fölkelő nap is háromszor ugrik, sugárik örömeiben. Megjelenik benne a Húsvéti Bárány is.*

Leányvár német népe húsvétvasárnap kora reggel szótlanul szokott a Kálváriára fölmenni, ahol mindenki a dicsőséges olvasót imádkozza magában. Ugyanekkor a legények szintén szó nélkül kilovagolnak a mezőre, hogy a húsvéti *harmat* (Ostertau) használjon nekik és lovaiknak. Ez nyilván a húsvéthétfői Emmaus-hagyományból került előre.

A piliscsabaiak éppen így mennek a Kálváriára és ott a húsvéti harmatban a szent sebek tiszteletére öt Miatyánkot és Hiszekegyet végeznek. *A pesthidegkútiak* a kálváriai ájtatosság után letérdelnek, és a hajnali nap felé fordulva imádkoznak, végül a harmatban megmosdanak.

Pomázon és Budakalászon az öregek már csak a kertjükbe mennek, és ott harmatos kézzel végigsimogatják az arcukat. Mint mondják: betegség és szeplő ellen. *A solymáriak is* harmatban mosakodnak e szent hajnalon.

Pilisborosjenőn hajdanában mezítláb jártak a harmatos réten. *Budafokon* nagyszombat este vízzel telt mosdótálat szoktak állítani az udvarra. Húsvét reggel, a Kálváriáról hazaérkezve, e szavakkal mosdanak meg benne: *ich wasche mir meine Krankbeit*.*

Himesháza németjei kora hajnalban szótlanul kimennek a mezőre, a harmatban megmossák a kezüket, miközben ezt mondják: *ich wasche meine Hände im Ostertau. Was meine Hände das ganze Jahr bestreichen, soll alles beil und gesund werden*. Ha a marha felfűvődik e szavakkal húzogatják meg: +++ *Heut' ist der beilige Ostertag, da wascb' ich meine Hände im Tau, was meine Hände das ganze Jahr bestreichen, soll verblähen und verblasen*, ++++. Utána három Miatyánkot és egy Dicsőséget mondanak el Jézus feltámadásának emlékezetére.*

Hasonló *Vókány* hagyománya is. Itt, amikor kezüket a falu határában folyó vízbe mártják, ezt mondják: *jetzt wasche icb meine Hände im beiligen Ostertau, was ich ansebe und anschau, soll alles verblau*. A felfűvődött marhát itt is húzogatják és háromszor ismétlik: *jetzt streich ich mit meiner rechten Hand, was icb anseb' und anschau soll alles verblau*. +.*

Kakasd jámborabb német népe húsvét hajnalán a Kálváriára megy imádkozni. A harmatban (Morgentau) megmosakszik, ez megvéd a bűntől, betegségtől.

A vegyesajkú *Szókéd* baranyai faluban húsvét hajnalán a legelői gémeskútból szótlan vizet (Ostertauwasser) hoztak. Az ünnepi ebédet mind a horvát, mind a német asszonyok ezzel főzték meg.*

Hőgyész németjei a nagyszombati szenteltvízből a kútba is szoktak önteni. A húsvét hajnalán belőle merített víz az *Ostertau*. Ebből mindenki ivott, sőt az elhalt családtagok sírjára is hintettek belőle.*

A hagyomány évszázados erejére jellemző, hogy *Aba* református magyar népe húsvét hajnalán még pár nemzedékkel ezelőtt is kiment a maga temetőjébe, ahol a tiszteletes áldást mondott.

Dunaszentmiklós német asszonynepe hajnali kakasszó előtt a határban némán keresi Jézust. Később a sekrestyés megnyitja előttük a templomajtót, hogy az üres sír előtt imádkozzanak. A szokásnak *Ostertaubeten* a neve.*

Az *egyeki* német asszonyok napkelte előtt a temetőbe mennek és halottjaik sírját szenteltvízzel meghintik.*

A régi ország több vidékén, főképpen a peremeken elszigetelődött szokásként máig él a húsvéti *határkerülés*. Hogy katolikusok is, erdélyi protestánsok is egyaránt ismerik, arra mutat, hogy a középkorban a szokás történelmi hazánkban általános lehetett.

Ismeretes, hogy a középkorban tavasszal a jelesebb ünnepeken a földeken, a vetések között ereklyékkal, zászlóval, énekszóval körmeneteket tartottak, hogy a vetést mintegy bővebb termésre hozzák, a kártevőktől, gonoszlélektől megoltalmazzák. E hagyományból sarjadt a *búzaszentelő* és úrnapja liturgiája is. Az ünnepek ünnepén, húsvét hajnalán hírül vitték a földeknek is az Úr nagy győzelmét, a feltámadást, hogy a gonosz szellemeket, a természeti csapásokat, a föltámadt Krisztus hatalmával a határtól elrettentsék.

A középkori hagyomány szívósságára vall, hogy a már félszázad óta reformátussá vált Szilágyságban, Szilágysomlyó városában – amint az 1615. évi gyulafehérvári országgyűlés panaszolja – a tisztartó *az elmúlt húsvétban keresztet adott ki Krasznára*, és az odavalósiak az egyszerű kereszttel, pap nélküli processziót jártak a mezőn. A szentegyházba is be akarták vinni, azonban a prédikátor tiltakozott és még a cinterembe sem eresztette be őket a kereszttel. *De azzal nem gondolván, a cinterembe bementek, és ott minden ceremóniákat perágáltak. Annak utána lövöldöztenek, és a prédikátort illetlen szókkal illették.**

Szintén a váradi egyházmegye területéről származó későbbi följegyzés (1665) szerint *az mi romano-catholica religionban régi, bévött szokás az volt, hogy mink az karácsonyi és húsvéti innepeknek éjszakáin hajnalig is miseszolgálatban foglaljuk magunkat, akkoron az ifjúság szokott lövöldözni: affelett az is régi, bévött törvényünk volt, hogy minden húsvét napján határt kerülénk, azaz processziót járánk.**

A múlt század derekán a határkerülés lefolyása a Székelyföldön* ez volt: a legények és fiatal házasemberek vacsora után a cinteremben, azaz a templomot környező temetőben gyülekeztek, ahol megválasztották elöljáróikat. Ezek a főkirálybíró, dúlók, bírák, pap, énekvezető és mások. Utána zsoltárénekléssel megkerülték a templomot, majd az alkalmi pap imádságot rögtönzött ilyenformán: *Úristen, áldd meg határunkat, szőlőhegyeinket, kertjeinket! Áldd meg falunkat, hajlékainkat! Áldd meg hazánkat, nemzetünket! Küldd el hozzánk az igazságot, a törvényt, adj jó elöljárókat! Távoztass el mezeinktől jégesőt,*

sáskát, árvizeket, falunktól a tüzet, idegeneket! Adj bő termő esztendőt és békességet! Úristen, halld meg imádságunkat!

Az imádság után végigvonultak a falun. Menet közben folyton énekeltek és imádkoztak, azonkívül az útjukba eső mezei forrásokat kitakarították, és egy-egy rövid imádságot mondtak, hogy Isten bő forrással, jó ivóvízzel áldja meg őket. Ha az idő kedvezett, akkor a falu egész határát megkerülték. Ha nem, akkor csak a vetéskertet, a *búzahatárt*, és utána visszatértek a templomba. Itt az éneklést és imádságot megismételték, majd a pap áldása és a főkirálybíró intelmei között oszlottak szét. Ez utóbbi lelkükre kötötte, hogy a falu határait el ne felejtsék, egyben az elhánt vagy elfelejtett halmokat, határjeleket mindannyiszor megújítsák, és a község igazát mindenkor megoltalmazzák.

Ekkor már hajnalodni kezdett. A legények fenyőágot törtek, színes szalaggal, cifra papirossal, hímes tojással feldíszítették és kedveseik kapujára tűzték föl. Húsvét másnapján aztán a virágtevő legények locsolkodni mentek. A fiatal házások pedig *dideregtek*, azaz elmentek az ablakok alá, és ott fázósan bebocsájtást kértek. Közben eláldották a házbelieket minden jóval, ugyanakkor azonban tréfásan kibeszélték a falu népének, főképpen a fiatalságnak titkait. A *didergők* jutalomban részesültek.

A *Nyárád* vidékén* a múlt század végén húsvét szombatján este, amikor már napi munkájukat bevégezték, a falu fiatalsága, negyven-ötven legény összegyűlt a piacon határkerülésre. Itt maguk közül néhány elöljárót választottak, akik az egész menetet kormányozták. Útnak indultak.

A faluból kivezető út végén elkezdték a zsolttáros énekeket: *Tebenned bíztunk eleitől fogva...* Vagy: *Határt rendelt az Úristen...* Egy-egy darab út után pihenőt tartottak, amikor felváltva a jobb szónokok hálaimádságot mondtak, amiért a határt és a falut eddig is megóvta Isten minden veszedelemtől, és egyúttal kérték, hogy áldja meg bő terméssel. Távoztasson el tőlük minden veszedelmet. Óvja meg tüztől, víztől, jégesőtől, rossz ember szándékától, a barmokat pedig a dögvésztől. A lakosságnak adjon erőt, egészséget a mutatkozó termés betakarítására. Ezeket az imádságokat valósággal kiabálták, hogy Isten mintegy meghallja, a gonoszokat pedig elriassza. Az út további folyamán még néhányszor tartottak pihenőt, amikor is énekeltek, és más-más határkerülő megismételte a főtebbi kéréseket. Amikor pedig a szomszéd falu határához értek, itt mindkét község határának jó terméséért, boldogulásáért kölcsönösen imádkoztak. Rendesen csak késő éjszaka tértek vissza.

Vadasd (Vadas) marostordai faluban* a múlt század végén a legények már nagypénteken összeverődtek, összejárták a határt, és minden forrást, csorgót, amit a téli viharok, őszi esőzések megrongáltak, helyrehoztak, kitisztítottak, hogy a következő mezei munkák idején a szomjúhozók ne szűkölködjenek soha friss italban.

Maga a határjárás nagyszombatra esett. Alkonyatkor hangos kürtszöveget, kurjongatással indult el néhány legény az egyik faluvégről végig az utcákon. Mind többen csatlakoztak hozzájuk, és a falu határában lévő *vetéskert* felé mentek. Itt pihenőt tartott a gyülekezet és hozzáálltak nyomban a

szervezkedéshez. Választottak egymás közül egy írástudó alkalmi papot, aki a szokásos könyörgéseket olvasta fel az imádságos könyvből. Ez volt az első tekintély: szent és sérthetetlen, akárcsak a király. Azután választottak egy éneklő mestert, aki az éneklést vezesse, és a szövegeket előmondja. Egy ember lett az ítélőbíró, hogy igazságos megtorlásban részesüljenek a határjárás alatt netalán előforduló kisebb kihágások. A bírói ítélet végrehajtására megtettek egy izmos, jókötésű legényt. Ez volt a *csapómester*. Végül kiszemeltek egy kürtöst és négy felvigyázót, akik a rendről gondoskodtak. Két legényt előre küldöttek a vetéskert utolsó pontjára, hogy ott jó tűzzel várják a határjárókat, amikor azok feladatuk végeztével éjfél tájban odaérnek.

Törvényeket is szereztek. Káromkodni tilos. Haragot, gyűlöletet egymás iránt erre az időre mindenkinek el kellett felejtetni, és csak a szeretet hangján volt szabad egymáshoz szólani. Aki a másikat tegezve szólította, súlyos kihágást követett el. Az idősebb ember titulusa: bátyám uram, a fiatalé: öcsém uram. Menet közben nem lehetett duhajkodni, engedetlenkedni, léháskodni. Akit mégis a felügyelők elé kellett vinni, arra személyválogatás nélkül ráverték.

Nagy későre indult el a menet égő lámpásokkal óriási láрма és zsvajgás közben a vetéskert körül. Az ájtatos zsoldárok dallamát kurjongatások, kürtölések szakították meg. Közben meg-megállottak több helyen és a választott pap után buzgón imádkozva kérték a vetéskertre Isten áldását.

Később két suhancot előre küldöttek a hegytetőre, hogy a szomszéd falu birtokterületétől elválasztó határdombot megkeressék. Ez volt a legháládatlanabb hivatal, mert a két legényke a határdombra fektetve, okvetlenül kikapott. Ha megtalálták azért, hogy jövőre még inkább emlékezzenek rá. Ha meg nem találták meg, akkor büntetésből olvasták az ítéletet rájuk. A tisztség elől megszökni nem volt tanácsos, mert aki ezt megtette, húsvét másodnapján a templom előtt istentisztelet után részesült verésben.

A legmagasabb határhegyen meggyújtottak egy-egy jó nagy szalmazsúpot, hogy a szomszéd faluknak is hírt adjanak a határjárásról. Ha ilyenkor idegen határjárókkal találkoztak, letelepedtek egymással szemben, és együttesen énekeltek valamely húsvéti éneket, majd mindkét fél papja rendre egy-egy könyörgést végzett el. A végén pedig teljes erejükből felkiáltottak: adj Uram bort, búzát; bőséget, csöndességet a magyar hazában!

A határjárás végeztével fölkeresték a két tűzgerjesztőt, akik kötelesek voltak a társaságot olyan tűzzel várni, amely még csupa eleven szénhalmaz láng és üszök nélkül. Ez is áldatlan hivatal volt, mert az odaérkezők addig mesterkedtek, amíg valami kis hibát nem találtak a tűzben, és át nem szolgáltatták őket a csapómesternek. Ez azonban már a szertartás tréfás része volt.

Innen hazatértek a határjárók ismét a faluba, de most már csöndesen, hogy az alvókat ne zavarják. Végigjárták szép rendben a falut, és ahol lány vagy ifjú menyecske volt, fehér barkaágot tűztek a kapura. Ezzel illedelmesen azt akarták kipuhatolni, hogy húsvét másnapjára virradólag hol várják őket szívesen, ha

öntözni mennek. Ez volt a *hajnalozás*. Ahol a kapuról reggelre levették az ágat, oda hajnalozók be nem tették volna a lábukat semmiért.

*Gyergyóban** még századunk első évtizedeiben is a határjárás eleje az volt, hogy a feltámadási körmenet után a pap kihirdette: húsvét reggelén mise, áldozás, az eledelek megszentelése, majd ezt követőleg a határkerülés.

Nyolc órakor harangoztak. A gyalogosok a templomkerítésben, azaz cinteremben, a lovasok pedig a piactéren gyülekeztek. Indulás előtt a lovasok vezetője megmagyarázta az út célját, amiért kivonultak a vetéshatárba: hálaadás a húsvéti lelki megújulásért, a nagy természet újra ébredéséért, könyörgés Isten áldásáért.

A lovasok jobbra, a gyalogosok pedig balra indultak, hogy kint a határban egy keresztnél találkozzanak. A faluban ezt énekelték: *Feltámadt Krisztus ez napon*. A falu végétől a dicsőséges olvasót imádkozták. Megérkeztek a szokott helyre, ahol a szomszéd községek: Szentmiklós, Alfalu, Csomafalva, Újfalu, Kilyénfalva, Tekerőpatak népe találkozott egymással. Ekkor közösen elénekelték a *Mennynek királyné Asszonya* antifónát. Ennek végeztével zászlók és lobogók lengetésével köszöntötték egymást a körben fölfejlődő gyalogosok és lovasok.

A soros község vezetőembere az összeseregletteknek szívből boldog alleluját kívánt, és röviden elmondta a találkozás célját: köszönteni egymást a föltámadt Jézus nevében, bizonyoságot tenni az egymáshoz való tartozandóságról, atyafiságos szeretetről, a községek közötti békességes egyetértésről, az őstől örökölt igaz katolikus hitről, a sok évszázados szokások hűségese megtartásáról, és hogy – támaszkodva az evangéliumi biztatásra: ahol ketten vagy hárman összejönnek az Úr nevében, ő is ott lesz közöttük – együtt imádkozzanak azért, hogy Isten a földnek bő gyümölcsét adja és megtartsa. Ezután e köszöntéssel: dicsértessek a mi mostan feltámadott Úr Jézus Krisztusunknak áldott szent neve, hangos szóval elmondja, *órálja* a régi imádságot:

Adjunk hálát a mi kegyelmes teremtő Urunknak és Istenünknek, hogy megadta érnünk a mai dicsőséges szent napot, úgy mint Krisztus Urunk halottaiból való dicsőséges feltámadásának szent ünnepét, és kegyes és irgalmas szemét rajtunk tartván, őrizett és oltalmazott sok rendbéli szomorú változásoktól és mindenféle keserves romlásoktól, károktól. Minthogy pedig sok rendbéli szükségek alá vagyunk vetve, melyek nélkül naponként nem lehetünk, azért legelőször is könyörgünk isten ő szent fölségének, hogy a mezeinken lévő és leendő veteményeinket, melyeknek megáldásáért a mai dicsőséges szent napon szép isteni dicséretekkel határainkba ki szoktunk járni, Isten ő szent fölsége köesőtől, sáskától, ragyától, szélvészttől és a csillagoknak mérgetől megőrizze és megtartsa. Azért irgalmasságát kérjük ezen vetésekre, hogy azokat a jég el ne verje, a forgószél föl ne forgassa, a fergeteg el ne tiporja, a hőség ki ne égesse, az árvíz el ne ölje, hanem épségben megtartván, a kezünkbe méltóztassa, hogy az ő szent nevének legnagyobb dicsőségére romlandó testünknek táplálást vehessünk, s annak fölötte sok szegény atyánkfiának irgalmasan kedveskedhessünk, kegyesen engedje.

Utána hasonló barokkos érzelmességgel könyörgött a szentséges római pápáért, majd rendre az egész papságért, királyért, a bűnök megszűnéséért, a pogányok megtéréséért, a nem katolikus atyfiakért, végül hetedszer *mindennemű elhagyatott, szegény nyomorultakért, ügyefogyottakért, ágy fenekén fetrengő szegény halálos betegekért...**

Az órást e szavakkal végezte: *mindezekért tehát és amelyek nélkül naponkint szükölködünk, mindnyájan egy szívvel-szájjal és egy lélekkel hívjuk segítségül a mai dicsőséges szent napon a feltámadt Úr Jézus Krisztust, az ő szent anyjával, Máriával egyetemben és velem együtt kiáltjátok: Uram Jézus! Uram Jézus! Uram Jézus! Mária! Mária! Mária! Hála legyen! Hála legyen! Hála legyen az Istennek! Ámen.*

Ezután közösen felhangzott a *Feltámadt Krisztus e napon!*... kezdetű ének, majd a lovasok és gyalogosok más-más irányban indultak hazafelé. Útközben elvégezték a Mindenszentek litániáját, de a faluba érkezve, ismét a feltámadási éneket kezdték zengeni. Iparkodtak egyszerre hazaérni. A templom előtti téren a pap palástosan várta őket. Együtt énekelték a *Mennyek királyné asszonyát*. Utána az óráló beszámolt az útról, majd megismételte a falusiak érdekében az egész könyörgést. Végül az *Uram Jézus!* az egész nép együtt mondotta. Alatta a szentsír őrei dísztüzet adtak. A pap most megköszönte a szent munkát, majd megkezdte az ünnepi nagymisést.

A lusztrációs hagyomány középkori liturgikus eredetét és elszigetelődését az is bizonyítja, hogy nemcsak a katolikus székelységnél él. *Szentgerice* marostordai református faluban húsvét szombatján még a századfordulón is járta a *dülőkerülés*.*

Rövid híradások szerint a határjárás *Csiklázárfalva* (Lazaresti), *Csikszentsimon* (Sinsimion), *Barót* (Baraolt), Páva (Pava) falukban is élt.* Jellemző, hogy az ország nyugati pereméről is vannak hasonló bizonyosságaink. Ebből is nyilvánvaló, hogy a húsvéti határjárás a Tridentinum előtt egyetemes, hajdani liturgikus gyakorlatunkkal összefüggő szokás lehetett.

Még a múlt század derekán is *Zalaegerszegen** nagyszombat éjjél előtt a város piacán, a templom előtt gyülekeztek a hívek. Időnként puskaropogás verte föl az éjszaka csöndjét. A férfiak puskával és baltával gyülekeztek. A templomban a pap teljes díszbe öltözve, feszülettel a kezében rövid imádságot mondott, majd a menet megindult a határ felé. Elöl zászlók, majd a dobos és tárogatók következtek. Az asszonyok a pap után mentek. A jámbor ajkakon felhangzott az ének. A határjárókat a városon kívül eső kálváriáig elkísérték a pappal együtt a hívek is. Itt a pap megáldotta és útra bocsátotta őket, ő meg a többi hívekkel együtt visszafordult, esetleg a kálvárián még ájtatoskodtak.

A határjárás nagy lármával, zajjal, puskalövéssel vegyes imádsággal és énekléssel egészen reggelig tartott. Újra közeledtek a város felé. Valósággal elborították magukat zöld ágakkal. A kálváriánál az otthon maradottak ünneplőbe öltözve már várták őket. A céhek is megjelentek zászlóik alatt. A kálvárián misét hallgattak, ezalatt is ropogtak a puskák és tarackok. Utána a nagytemplomban az egész hívőseleg áldásra gyűlt össze. Az egerszegi határjárás csökevényei még megérték századunk első évtizedeit.

A szokás XVIII. századi előzményeit legújabbán Takács Lajos tárta föl* egy tanúvallomási jegyzőkönyvből (1761), melyben a Zalaegerszeg és Bazita közötti határt kívánták tisztázni, rögzíteni. Az évről-évre ismétlődő ünnepélyes húsvéti bejárásra, keresztekkel megjelölt tölgyfák azonosítására, földhányások, földhalmok énekszóval, dobveréssel, imádsággal való megújítására is többször történik benne utalás.

Hári Mihály ebergényi tanú *tapasztalásából valla, hogy az eő Gyermekségétől fogva Egerszegiek Esztendőkint számossan Zászlóval és dobbal énekelve szokták Határaikat járni, és azon alkalmatossággal is Bazita felül a' meg irt jelek szerént jártak határjaikat, hanem néha isteni szolgálatra sietvén azon okbul, ha történt hogy némely helyekre nem mentek, azon Határ járásokat pedig nem hogy cselekedettel, de szóval sem ellenezte senki, azt mostanáig is ritka Esztendőm mulatják el.* Más tanúk is így vallanak.

Egy áthúzott bejegyzés a régebbi időket is idézi: *még Török háboru tartott, hogy galiba nem történnyen, fegyver viselő Egerszeghi katonák is azon határ járókkal, de annak utánna nem lévén Töröktül félelem, fegyveres ember nélkül csendesesen szoktak járni és régi keresztek a fákön újétani.*

A szokás a zalai tájon hajdanában nyilván egyetemesebb volt. Erre vall az a *lendvavásárhelyi* hagyomány,* hogy nagyszombaton az egyházi körmenet után a nép a falu környékét is megkerülte.

A múlt század végéről való följegyzés szerint a közeli *Rábakethely* faluban feltámadás után a hegyeken örömtüzeket raktak, és pisztollyal lövöldöztek egészen a húsvéti mise utáinig.* Ez is föltétlenül a határjárás maradványa.

Céltudatos kutatással még bizonyára számos értékes hagyományt lehetne föltárni.

A nógrádi *Héhalmon* és bizonyára még más helyeken, így *Zalában, Göcsejben* (Goturfölde, Nemesszentandrás, Búcsúszentlászló) is nagyszombat éjszakáján, *a mi Urunk Jézus Krisztus megdicsőülésének örvendetes stációja* végzésére került még századunk első évtizedeiben is sor. Kántorpoézisra valló szövege ponyván is megjelent.* Sajnos, barokk előzményei, külföldi párhuzamai egyelőre nem ismeretesek előttünk, de nyilvánvalóan ez az áhítatforma is a határjárás képzetkörében fogant. Az ájtatosság egyébként *tizenegy* állomásból áll. Kezdeté:

*Jöttünk a szent hegyre buzgó szeretettel,
Mint a szent asszonyok illatos kenettel.
Áldunk téged szent hálaérzettel,
Alleluja, alleluja!*

Régi *kaposváriak* húsvét éjszakáján, úgy két óra tájban kertjükben elimádkozták a teljes olvasót,* vagyis fölidézték magukban az egész megváltástörténetet.

Húsvét napját a székelység, északi csángóság* és őrségi magyarság *húsvét*, a szlavóniai *Kórógy* református népe *húzsvéit*,- a moldvai csángóság *húszit*, Göcsej *hüsit*, *hüsiét** alakváltozatban emlegeti. Az ünnep egyik horvát, Zsidányban is élő neve *vazam*, nyilván tükörszó. A horvát „venni, fogadni” jelentésű igéből a magyar *húsvét* mintájára született.*

Hollókő, *Gyöngyöspata*, és bizonyára még más palóc faluk népe ajkán *nagyvasárnap*. A *karancsalji* palóc lányok és menyecskék ilyenkor tiszta fehérbe öltöznek. A bánáti bolgároknál *veliki dan*,- a horvátoknál is *velik-dan*, a szlovéneknek pedig a palócokhoz hasonlóan *velika nedelja*.*

A szó az Árpád-korban keresztnévként is fölbukkan. 1211. *Isti vero sunt vdvornici Thopos Strab Karassun cum filio suo cwsveth*. 1240. *is villa Fer est unus vinitor, nomine Hvsuet*.* Viselője nyilván erre az ünnepre született. Kérdés, hogy a ma élő *Húsvéth* családnév keresztnévi eredetű-e?

Szatmárnémeti (középkor, elenyészett),* *Pozsonyhidegkút* (Dubravka u Bratislavy), *Rezsőháza* (Rudolfgnad, Kničanin, 1875) bánáti német falu, továbbá *Szabadka* egyik új, a temető és a Kálvária szomszédságában települt városrészén épült templomának (1933) patrocíniuma, illetőleg búcsúnapja *húsvét* (Sacratissima Domini Nostri Jesu Christi Resurrectio).

Feltűnő sok temetői kápolnát találunk a feltámadt Krisztus dicsőségére a győri egyházmegyében: *Győr*, *Gyömöre*, *Kisbér*, *Moson*, *Mosonszolnok*, *Nagycentk*, *Szany*, *Szilsárkány*, *Vértesszöllős*. Még a pécsiben: *Németbóly* (1843), *Szajk* (1861), *Turbék*, a szatmáriban *Máramarossziget*. *Ez Veszprém* Károly-templomának igazi titulusa is. Okát a jámborságtörténet valamelyik előttünk egyelőre ismeretlen áramlatában kell keresnünk.

A boldog föltámadás reménységéből sarjadt a *Három Mária* középkori tisztelete is.

Márk evangéliumában (28, 1-8) olvassuk: és *mikor elmúlt a szombat, Mária Magdolna és Mária Jakab anyja és Salome, fűszereket vásárlának, hogy elmenvén, megkenjék Jézust. És korán reggel a hét első napján a sírhoz menének napfelköltekor. A követ elhengerítve találták, de Jézus már nem feküdt a sírban. Angyal közölte velük, hogy mi történt. Ez a jelenet ihlette többek között a *Victimae paschali* kezdetű híres húsvéti szekvenciát.*

A három szent asszony tiszteletére a győri dominikánusok temetőjében Héderváry Lőrinc kápolnát emeltetett (1417). Oltáruk állott a győri székesegyházban is.* A kisszebeni templom egyik, a Szépművészeti Múzeumban őrzött táblaképén (1510), továbbá a garamszentbenedeki Úr koporsóján Jézus megjelenik a Három Máriának.* Föltűnnek *Vörösberény* barokk szentsírkápolnájának freskóján is.

A bánáti, 1773-ban németektől betelepített *Kiskomlós* (Comlosul Mic) falunak *Ostern* a német neve. Helyi monda szerint,* amikor e birodalmi parasztok a Bánátba települtek, egyik csoportjukban volt az öt Fraunhoffer-testvér is Straubing városából. Egyikük, Péter a szent keresztet vitte a vándormentet élén. Éppen húsvét táján értek leendő lakóhelyükre. Ezért adták azután falujuknak az *Ostern* nevet. A keresztet a Fraunhoffer-család kegyeletesen megőrizte, a falu népe pedig *Ansiedlerkreuz* néven emlegette.

Németpróna németsege az ünnepekben a maga nyelvén így szokott köszönni:
*Dicsértessék a Jézus Krisztus, aki halottaiból föltámadott.**

A bánáti bolgárok új ruhájukat húsvét napján veszik föl és benne mennek a templomba.

Főleg szerzetestemplomok őriztek a középkorban, de még később is egy sajátos hagyományt, amelynek deákul *risus paschalis** volt a neve. Ez abban állott, hogy a húsvéti ünnepekben a prédikáló pap az Úr feltámadásának örömére jámbor hallgatóságát iparkodott megnevetetni. Az Egyház – bár nem helyeselte – mégis tűrte, hogy a spanyoloknál külön személyek mesterkedjenek a húsvéti templomi sokadalom felvidámításában, a franciák pedig egy zsidót állítsanak pellengérré, és bent a templomban tréfálkozzanak vele.

Néhol meg-volt az – írja Bod Péter –, hogy a Tanítók a Prédikáziók helyett nevettséges fábulákat beszéllettenek, hogy inkább nevettséget indíthassanak az Halgatókban, mellyet mondottanak Risus Paschalis Húsvéti nevettségnek. Panaszlottak erről sok jó Keresztyének. Néhol valami nagy festett Kígyót hordoztanak rúdon, mellyet vertenek. Perszonákat öltöztettek, Judást nevték, Málkusnak füleit elvágták, a népet sok bolondságokkal katzagásra indították, mellyekről Ludovicus Vives azt mondja: Fiunt haec magno scelere non tam eorum, qui spectant, quam Sacerdotum, qui hoc in Templis fieri permittunt.*

Kérdetik – veti föl a Cornides-kódex (1514) húsvéti prédikációja –, hogy Krisztus Urunk miért jelentené meg először az ő feltámadását asszonyállatoknak?

Feleltetik erre: Tevé ezt Idvezítőnk azért, mert azt akarta, hogy az ő feltámadása megjelentetnék egyebeknek. De miért az asszonyállatok titkot nem tarthatnak, de valamit hallanak, azt legottan megjelentik egyebeknek, azért akará Urunk is az ő feltámadását először megjelenteni asszonyállatoknak, hogy hamarabb kihirdetessék.

A kérdést Káldi György jezsuita is megismétli egyik húsvéti beszédében (1631), de teljes komolysággal azt is hozzáteszi, hogy *nem azért, a mint némellyek trágárkodnak, hogy cháchognók lévén, hamar hírt vittek mindenüvé; mert Urunk nem szűkölködött senki csácsogása nélkül.**

A tréfás *exemplum* néphagyományainkban is gyökeret vert. A *dombiratosi* változat a húsvéthétfői locsolkodást vele magyarázza. Amikor Jézus föltámadt, az asszonyok elmentek keresni, de nem találták a sírjában. A zsidók, akik ott voltak a sír körül, leöntötték vízzel őket, nehogy elhíreszteljék Jézus feltámadását. Az asszonyok azonban annál inkább hirdették, újságolták, hogy Jézus feltámadt.

A húsvéti *ételszentelés*, egyes vidékeken *ételáldás* a szentelményeknek egyik máig elevenen élő fajtája. Az ételek megáldására már Jézus példát adott a csodálatos kenyérszaporításnál és az Utolsó Vacsorán. A megszentelt húsvéti eledel megvédte a híveket a hosszú böjt, megtartóztatás után a mértéktelenség kísértésétől. Ezek az ételek többfélék, és jelképes értelmük is van.

Szimbolikájukat már a Sándor-kódex* magyarázza: Az mennyországban az szentök tudod-e, mit esznek? Én hiszöm, hogy nem tudod. Az mennyországban mentül jelösb étök az kókonna. Micsoda az a kókonna? A kókonna ünnömaga Úr Krisztus, Isten és embör... mert valamik kellenek az kókonnához, avagy az húsvéti könyérhöz, űbenne mind megleletnek avagy példáztatnak.

Az húsvéti könyérhöz sajt és tej, tikmony, tiszta tészta, környül tésztaból koszorúmódra kell csinálni, meg kell sütni, meg kell szentölni, egymásnak kell benne küldözni...

Vedd eszödbe immár mind ezöknek értelmöket, avagy példázásokat. Az sajt és az tej példázzák Krisztusnak szentséges testét... Az tikmonynak az fejérén értetik az ő fejérségű lelke, ki eredendő büntöl igen távol lön. Az tikmonynak az székén értetik az ű istensége, mert miként a tikmonyszékben vagyon élete az tikfiúnak, ezönképpen Krisztusnak istensége mindenöket elevenít... A szép tiszta tésztan, kire az sajtot rakják s az tikmonyját és az tejet, értetik az három szömélyben az Fiúnak szömélye, mely szömélyben az isteni természet az emböri természettel egyesüle.

Az tésztaból csinált koszorún, kivel az húsvéti kenyért megkörnyékezik, értetik az mimódon az atyja, anyja, az mostohája és az ű házanépe üt megkoszorúta volt. Az ű Atyja megkoronázta üt az ű istensége szerént, dicsőségnek koronájával... Koszorút csinála neki az ű anyja is, szegénységből és sok nyavalyaszzenvedésből... Megkoszorúza üt az ű mostohája is, az vala az zsidóság, kik tövissel koronázzván feszítették meg üt. Koszorút csinál neki az ű házanépe is, ezek az mennyországbeliek, kik látják üt dicsöülvén, igazságnak koszorújával eljönnie ez világot megítelni.

Az megsütésen értetik az körösztfának kemencéjén ű testének megszáradása isteni nagy szerelemnek nagy tizétül.

A megáldáson értetik az üt megáldás. Megáldaték Szent Atyjától, mikor azt szólja vala neki: Ez az én szerelmetös Fiam. Megáldaték Erzséböt asszonytul is, ki azt mondja vala anyjának: Áldott te méhednek gyümölcse. Áldaték az néptül is, kik ezt üvöltik vala: Áldott, ki jött Úrnak nevében...

Egymásnak való küldözésön értetik Jézusnak húsvét napján sokféle való jelönési: először jelönék Szűz Máriának, azután Magdalénának, azután az két Máriáknak, azután Pétornek, azután Emmausba menő tanítványoknak... Az két tál közt az polcra feltevésen értetik az magas élésházba, az tüzes égbe testével, lelkevel való felmenése. Az két tál az test és az lélök.

A hitújító Bornemissza Péter nem egészen jóhiszeműen írja: a pópások Isten parancsolatja ellen való dolgokat sok ezért szerettek: kókonna, gyertya, víz, búza szentelést, holtak imádását.*

A húsvéti eledeleknek jellegzetes régi neve tehát *kókonya*, *kókonnya*: a Sándor-kódex írója szerint maga Jézus Krisztus. A szó népünk körében részben ebben az értelemben, részben bizonyos jelentésmódosulással máig él. A *Székelyföldön*, továbbá a bukovinai *Andrásfalván* a húsvéti szentelt eledelek (kalács, sonka, bárány, tojás, só) összefoglaló neve. 1544. *az mel pap húsvét napján az kokonnyát megszentelé.** A *szegedi* nép ajkán jelenti a megszentelt húsvéti keménytojást. Így emlegetik az *udvarhelyi* székelyek is. Az *istensegítsi* székelyeknél viszont a húsvéti kalács neve. A *gajcsánai* és *klézsei* csángómagyarok is *kökénya*, *kökénnya* névvel illetik a húsvéti tojást, túrós süteményt.* A szó régebben az egész magyarság körében általános lehetett, amit az is bizonyít, hogy az ősi, még szóbakerülő húsvéti játékot, a tojásütést Göcsejben *kókálás*, Somogyban *kókányolás*, Vásárosdombón *kokonyázás*,* Ormánságban *kókázás* néven emlegetik, ami a náluk már nem élő *kókonya* szó származéka.

A *kókonya* szó nyelvészeink véleménye szerint vallon eredetű, amit talán nem is a *latini* hoztak magukkal, hanem másfél századdal előttük együtt honosodhatott meg liturgiáinkkal, amely a legújabb kutatásuk szerint rajnai-frank eredetű. Sajnos, nem állott módunkban megállapítani, hogy az európai nyelvtudomány a szó eredetét már tisztázta-e. Úgy tűnik azonban nekünk, hogy a *Cucania*; *Cucagna* neve is ebből a szócsaládból származik. Turóczi-Trostler József európai kitekintésű kutatásaiból tudjuk,* hogy e meseország az evés-ivás hazája, a földi paradicsom. A nagyböjtt szigorú táplálkozási fegyelme után valósággal ez a kulináris paradicsom nyílt meg a hívek előtt, amikor kiéhezetten a húsvéti eledelek mellé ülhetek. A farsanghoz hasonló tobzódást azonban a szentelés távoltartotta, hiszen most idézték föl az Utolsó Vacsorát magukban, a maguk közösségében, szeretetvendégségében, amelyet nagypéntek komor vigíliáján mégsem ülhetek meg méltóképpen. Találóan mondja Turóczi-Trostler a böjtt és lakoma titokzatos húsvéti összefüggéséről: „A középkori ember tudja, hogy amije van, Isten kegyelméből való hűbér, és hogy rajta van az elmúlás és ideiglenesség minden jegye. Azt is tudja azonban, hogy teste, érzékei vannak. Száz fenntartás, halálos gond és aggodalom közepett is magába fogadja a világ szépségeit”, jelen esetben az asztal megérdemelt örömeit.

A néprajzi, illetőleg nyelvatlasz-kutatás nyilván pontosan meghúzná valahol a nyugati és keleti egyház határvidékein azt a vonalat, ahol a húsvéti eledeleket nyugati eredetű *kókonya*, illetőleg keleti *páska* névvel tisztelik meg. Ismeretes, hogy a *pascha* egyházi nyelven a húsvétot, illetőleg a testét, vérét az emberiségnek áldozott Megváltót jelenti: *pascha nostrum immolatus est Christus*.

Egészen természetes, hogy a magyarság körében mindkét szó él, ami földrajzi sorshelyzetünket is kifejezi. A *kókonya* nyilván általánosabb volt, azonban a *páska* is föltehetően már az Árpád-kortól használatos a görögkatolikus magyar népnél, továbbá a római katolikus moldvai csángók bizánci elemekkel átszínezett vallási világában is.

A húsvéti ételszentelés a böjti fegyelem állandó lazulása, illetőleg spiritualizálódása következtében napjainkra már majdnem elvesztette hajdani, még a múlt században is eleven ünnepélyességét, társadalmi, családi jellegét.

Göcsejben a századfordulón a szentelésre sonkát, kalácsot, tojást, tormát szoktak kengyeles kosárban küldeni. Hiedelmük szerint a tojás Krisztus keresztfáját, díszítése Krisztus kötelét, a torma meg a keserűséget jelképezi. A család minden tagja először a tormából eszik, eredeti értelme szerint bizonyára azért, hogy erős íze, könnyfacsaró illata a gonosz lelkeket

elriassza. Utólagos magyarázat szerint, hogy nyáron a szabadban való pihenésük alatt a kígyó szájukba ne másszék és hogy gyomorgörcsük ne legyen.

Aki húst nem küld szentelni, az nagyszombat este a kosárba helyezett ételneműeket a szoba ablakába teszi ki, és reggelig otthagyja, mert akkor éjjel az Úr angyala minden házat megnéz, és a kint talált eledeleket megáldja. E képzet ószövetségi hátterére még rámutatunk. Evés alatt a szentelt tojásból megkínálják egymást. Arra nagyon vigyáznak, hogy kivel ették, mert ha az erdőben eltévednek, csak az illetőre kell gondolni, és mindjárt eligazodnak. Máshol, aki a sonkából eszik, az sem téved el az erdőn, hozzátehetjük: az élet rengetegében.

Sümegeprága, Csabrendek, Csököly öregjei között hallottuk, hogy a századforduló táján azok az uradalmi cselédek, pásztorok, akik távol éltek a templomtól, húsvét hajnalán ünnepi eledeleiket tarisznyában, kosárban kiakasztották a közeli fákra. Úgy tartották, hogy ilyenkor szenteli föl *a rómapápa* a világot, megáldja az ő ételüket is. Ez talán a pápa húsvéti *urbi et orbi*-áldásának pusztai magyar emlékezete.

Kethelyen a múlt század végén úgy vélekedtek, hogy óvatosan kell bánni a szentelt hússal és kaláccsal, mert ahány darabka szentelt hús esik a földre, annyi iccével kevesebb zsírja lesz a disznajuknak, és ahány szem morzsa hull le a szentelt kalácsból, annyival kevesebb búzájuk terem.*

Felsőberkifaluban a hazavitt *szentűttet* először a méhekhez vitték, keresztet vetettek vele a kasra, csak azután került a család asztalára.*

Szil rábaközi faluban a szenteltből régebben csak az ehetett, aki buzgón megtartotta a nagyböjtöt és meggyónt, megáldozott.* *Fertőszéplakon* a koldusok is kaptak belőle.

Zamárdi parasztok tojást, sonkát, kenyeret, bort szenteltettek. Az öregek mondogatják, hogy aki ebből a piros tojásból eszik, nem fog szentség nélkül meghalni. Ha pedig valami baj éri őket, eszükbe jutnak azoknak, akik velük együtt ették a szentelt ételekből.

Vásárosdombón a század elején a szentelésre egész *ebédösvéka* ételt vittek a menyecskék a fejükön. A kosarakat gyönyörű hímzett terítővel terítették le. Ezeket máskor csak a *poszita*, vagyis az újszülött anyjának vitt étel hordásakor vették elő. Akinek nem volt ilyen terítője, egyszerű fehér abrosszal takarta be kosarát. A kosárban volt *küjesztött sunka*. Tettek melléje főtt kolbászt, főtt tojást: egyet-kettőt félbevágva, a többi egészben, továbbá megtisztított tormát, sót, egy üveg vizet és *szentűtt* néven emlegetett kerek, fonott kalácsot. Ezt is megszegették. Egyébként az egész kosár ételnek is szentűtt volt a neve.

A templomban félig kibontották a kosarakat és a pad mellé sorban letették. Az első padba az újmenyecskék ültek, akik a múlt évi szentelés óta mentek férjhez. Szertartás után letakarták a kosarakat, és siettek haza. Ilyenkor senkivel nem állottak meg beszélgetni. Valamikor futottak, mert az volt a hiedelem, hogy aki először ér haza, annak a családja lesz az aratással elsőnek készen. Odahaza a család minden tagja asztalhoz ült, és megkezdődött a *húsvét*, a szentelt elfogyasztása. Úgy számolták az éveket, hogy a család már hány szenteltet evett meg együtt.*

Patosfa asszonyai – a falu akkor még leányegyház lévén – századunk elején Németladra vitték eledeleiket megszenteltetni: sonkát, tojást, kenyeret, tormát, sót, paprikát. A templomi padok között állottak föl, a szentelő pap úgy ment végig közöttük. Visszamenni

azonban már alig tudott, mert minden asszony annyira sietett haza, hogy szinte fölborították egymás vékáit. Úgy tartották ugyanis, hogy aki legelsőnek teszi meg visszafelé a félórás utat, a kapálásban az lesz majd a nyáron legelső.*

Aki betegség, vagy más súlyos ok miatt nem tudta ételét *Ladra* elvinni, az hajnalban a favágítóra helyezte, ahol hite szerint Isten angyalai szentelték meg. Ez a hiedelem *Boronka*, *Görgeteg*, *Kadarkút*, *Csököly* katolikus cselédnépe között is él.

A szenteltet húsvét reggelén szokták megkezdeni. A gazda két falatot készít el legelőször: egy darabka kenyérre mindenből rak. Az egyik falatot a tűzbe, a másikat pedig a kútba veti. Amíg ez meg nem történik, senki sem nyúlhat a maga részéhez.

Pölöske baranyai faluban ételszenteléskor vittek – már előre külön elkészítve – egy patkó kalácsot, egy szelet sonkát, kolbászt. Szentelés után a templom lépcsőjén várakozó szegényeknek adták.* A kalács *hosszúhetényi* neve – alakja után – *patkó*, a percc alakú *magyaregregyi* kalácsnak pedig *baranyakarika*.

Bátya asszonyai a szentelésről hazatérve, a szentelttel háromszor nyomban megkerülték a házat, hogy a gonoszt, kártevő férget távoltartsák tőle. Csak ezután léptek a hajlékba.*

Az Ipoly felső vidékének, főleg *Galsa* falunak magyar népe a húsvéti misére kosarakban szokta elvinni a kalácsot és sonkát. A kosarakat a padok mellé rakják, és asztalkendővel, kis abrosszal terítik le. Minden gazdasszony arra törekszik, hogy az övé legyen a legkiválóbb, legszebb. Az újasszonynak legelső teendői közé tartozik, hogy ezt az abroszt elkészítse, kihímezze. Sokszor a lakodalmi kalácsot is ebben viszik a lakodalmas házhoz.

Régebben a vetőabroszt is elvitték a templomba. A gazda a karján tartotta, vagy a kalács alá, a kosárban helyezték el. Délben az ebédnél ezt terítették föl az ünnepi asztalra.*

Lucskán (Lučka) a hívek húsvét napján tormát, sót, vaját, szalonnát, sonkát, kalácsot visznek szenteltetni. A tojást meghámozva, a sonkát kicsontozva viszik a templomba, hiszen a héjat és csontot nem költik el, nem valók tehát szentelésre. A szenteltet lányok hozzák haza. Szaladnak vele. Mint mondják azért, hogy a munkában is elsők, ügyesek legyenek.

A húsvéti szentelt kalácsot *Hangony*, *Szentsimon* barkó falukban *morvány*, *Bujákon* pedig *pusztakalács*, a székely *Gyergyócsornafalván* meg *kókonyakenyér** névvel illetik. Hangonyban külön cipókat sütöttek a szegények, cigányok számára is, a család halottjaiért való imádság fejében. *Domaházán* a húsvéti ebéd maradékát másnap estig az asztalon hagyják, nem szedik le.* Ez nyilván a halottkultusz megnyilatkozása.

Szíhalom asszonyai a megszentelendő ételek mellé gyolcszacskóban kukorica-, árpaszemeket is tettek. Ezeket a jószág ünnepi takarmánya közé szórták. A húsvéti abroszból vetette a gazda a búzát.

Csíkménaság helyi szokása szerint a pap nagymise után szenteli a húsvéti eledeleket. Már előre odakészítik csíkos tarisznyában, *radinás*, vagyis keresztelői kosarakban. Szép lenabroszokkal vagy más szőttess kendőkkel vannak letakarva. A szentelt: kenyér, kalács, sültbárány, sonka, tojás, só. A húsvéti ebéd itteni neve *Krisztus lakomája*.*

Istensegítség népének ajkán a húsvéti kalács neve *kokonya*. Vittek még szentelésre pirostojást, sonkát, szalonnát, kolbászt; tormát; fokhagymát, sót. Húsvét reggelén mise után volt az ételszentelés. Siettek vele haza. Éhomra ették a gyerekek is. A családfő osztotta szét. A gyónást sokan hagyták húsvét napjára, hogy a szenteltből áldozás után a kegyelem friss állapotában egyenek.

Hadikfalva népe szintén azt szenteltette, mint az istensegítségiek. Amikor a templomból hazaértek, mindenből beledobtak egy kis darabot a kútba, hogy a vize romlatlan maradjon.

Húsvétkor a *szamosháti* katolikusok ételeikkel süketcsalánt (*Lamium purpureum*) is szenteltetnek.* Megaprítják és rántottába sütve eszik meg. Egy személyre három tő csalánt számítanak. Úgy vélik, hogy aki ilyen ételt eszik, azt abban az esztendőben nem fogja a járvány.

A szegedi tájon részben a pasztoráció kényelmessége miatt, részben a böjti fegyelem enyhülése következtében az ételeket: fonatoskalácsot, lepényt, *kókonnya* néven emlegetett tojást, sonkát, kolbászt a feltámadási körmenetet követő vacsorán a családfő szokta a kéznél lévő szenteltvízzel meghinteni. Ha lehetséges, húsvét napján bárány kerül asztalra.

A *páska*, *pászka* szabolcsi görögkatolikus népünknel külön erre a célra tartogatott kosárban sonka, tojás, túró, tetszetős formába öntött vaj, bárány, torma, bor. A pap a templomban, templomkertben ünnepélyesen szenteli meg. Valósággal menekül vele haza a nép. *Nyíraczádi* naiv hiedelem szerint még abban az esztendőben meghal, aki leghátul marad. Húsvét napján csak ebből a szenteltből szokás enni, mégpedig először a tojásból. Ha telt, volt bőven, akkor a család egészen tamásvasárnapig, azaz fehérvasárnapig ezen élt, még a közbeeső pénteken is.

Hosszúpályi faluban régebben csak azok ehetek a pászkából, akik húsvéti gyónásukat, áldozásukat elvégezték. Az elhalt vagy távollévő családtag részét koldusnak szokták adni. A hulladékot elégetik. *Ópályi* lányok a szentelt pászkát a fejük fölé szokták emelni és ezt mondogatni: *híres legyek, mint ez a páska*.* Az elajánlás ősi liturgikus szokás, gesztus csökevénye. Tudnunk kell ugyanis, hogy az ősi keleti szakrális hagyományban a halotti szertartáson vagy útrakelők számára kenyeret, kalácsot emeltek a levegőbe, és ezt mondták: *nagy a Szentháromság neve! Legszentebb Nagyasszonyunk, Mária, Isten anyja, segíts meg bennünket!* Ha útrakelőről volt szó: *N. szolgádat! Az ő közbenjárása által Istenünk irgalmazz, nekünk és üdvözíts bennünket!*

Ez a fölemelés szerzetesközösségekben minden ebéd után is megisméltődött. Eredetileg nyilvánvalóan a halottak jelképes etetését, a róluk való megemlékezést és gondoskodást jelentette.

A *panagia*, vagyis szentelt kenyér fölemelésének az első világháború előtt Pócson még volt nyoma. A Máramarosból odazarándokolt rutének és románok az elhunytakért végzett szertartáshoz (parasztáz) égő gyertyákkal díszített kenyeret vagy kalácsot tettek az oltárra, és ezt a szertartás végén a *kathismalion* (leülő ének) megisméltése mellett, a levegőbe emelték, és ismételten föl- és aláingatták, amint az ószövetségi eledeláldozatokra nézve Mózes (Exodus 25, 2) előírja: *szólj Izrael fiainak, hogy szedjenek nekem első ajándékokat. Minden embertől, ki önként ad, vegyétek el azokat*.* A Tárkányi-magyarázta héber szöveg szerint: *emlék áldozatokat, mert fölemelték, hogy mintegy átnyújtsák az Úrnak*.

Ez a képzetkör ihlette tehát *Ópályi* hagyományvilágában a pászka főlemelését, *Nyíradonyban* pedig azt a szokást, hogy égő, eredetileg nyilván szentelt gyertyát is fészkeltek bele.

Anarcs faluban a szentelésről hazavitt pászkat körülhordozzák a házban, hogy a gonosz meg a féreg elkerülje a családot. Csak azután fognak az elköltéséhez. Sok görögkatolikus falu, így *Veléte* asszonyai, régebben akkora pászkat sütöttek, hogy a kemence száján nem fért ki. Meg kellett bontani. Férfiak vitték szentelni oldalszalonnával; túróval, vajjal együtt. Odahaza a családfő a pászkat megfordította és az aljából Krisztus megváltó sebeinek tiszteletére öt helyen egy-egy darabkát kivágott belőle. Ezeket eltették és szentelményként tisztelték. *Cséke* faluban a gazdasszony a pászka tetejére tésztából kiformálja az öt szentsebet és a kízó eszközöket (arma Christi).

A moldvai csángó *Lészped* népénél a pászka tojásos túróslapény, melléje *kozsona*, vagyis tejjel, tojással, túróval; mézzel, mazsolával készült húsvéti sütemény, továbbá hímestojás. A feltámadási szertartás után szoktak melléülni, miközben mondogatják egymásnak: *feltámadt Krisztus. A felelet: higgyük valóban.**

A *Nagyság* völgyének ruszinjai szerint a böregér úgy keletkezett, hogy egyszer az egér hozzájutott a pászka morzsáihoz és ettől szárnyra nőtt.*

Rozsály görögkatolikus faluban ismert legendamese szerint* egy szegény ember nagypénteken búzát vagy egy kis lisztet kért attól a nagygazdától, akinél dolgozni szokott, de nem kapott. Mitévő legyen? Húsvétra pászkat kell sütni és megszenteltetni. Kiment az erdőbe és ott fából faragott pászkat, meg kalácsot is. A felesége a kemencében megpirította. Ezt vitték húsvét reggelén szentelésre. A nagygazda teli kosara szépen betakarva, az övé pedig tarisznyában mellette. A szegény ember titokban kicserélte őket.

Szentelés után a nagygazdánál a szenteltből enni készültek. Nem fogta a kés. Fának vált – mondta az asszony –, mert nem adtál annak a szegénynek. Erre a gazda fogott egy másik pászkat, egy zsák lisztet, meg egy nagy sódort is hozzá. Elvitte a szegény emberékhez.

„Így van ez, mert a zsidó pap is azt mondta: ha semmi sincs, de pászkanak lenni kell. Így oszt lett mit enni, lett pászka. Az Isten a szegényeknek kirendeli, mert szereti.”

A húsvétra sült kalácsnak a románoknál is *pasca*, magának az ünnepnek *Paste, Pasti* a neve.* *Alsófehér* románságától a pap a szentelésért szép fehér bárányt kap, amely húsvéti istentisztelet alatt ott jár szabadon a hívek között.* Román hagyomány szerint húsvét napján délután a sírokon gyertyát gyújtanak és a családtagok a szenteltet onnan eszik. Más vidéken húsvét másnapján szőnyeggel, abrosszal takarják le a sírokat. Ezekre kerül a szentelt, így a pirostojás, továbbá a pasca, amelybe égő gyertyát szúrnak. A pap ilyenkor végigjárja a sírokat, megáldja őket, majd az ételek elosztása következik. Megkínálják még vele a rokonokat, ismerősöket, végül a szegényeket is.*

A húsvétvasárnapot követő három nap a látogatások ideje. Ilyenkor húsvéti kalácsot és piros tojást visznek egymásnak ajándékkul.

A húsvéti szenteltet a románok is szentelménynek tekintik.

A halottak húsvétja hozzátartozott a mi görögkatolikusaink ünneplő hagyományaihoz, amelyre fehérvasárnapra, ónaptár szerint *tamásvasárnapra* virradó hétfőn került sor. Ez volt a *pocsajiak* szerint a *kishúsvét*. Néprajzi dokumentációját Béres Andrásnak köszönjük, az ő nyomán haladunk.

„Az ó hiten lévőknek régi szokásuk az – mondja egy XVIII. századi vallomás, hogy a Temetőben Húsvét után egy héttel Hétfű napon, mely Halottak húsvétjának közöttünk hivattatik, az Nép a Temetőben holmi korsókat s más edényeket és kalácsot is kivisznek a temetősirokra. Reák rakják és ottan azt a Pap minekutána megszenteli, megint ki ki magának haza viszi.” Egy másik vallomás szerint halottak húsvétján, húsvét után való héten hétfőn „akiknek halottjuk volt a temetőben, korsókat s más edényeket és kalácsot vittek, majd a sírra rakott dolgokat szentelés után azt a halottaknak lelkéért a szegényeknek elosztják... az edényekből részeltetik a papot is, a többit pedig a szegényeknek adják.” Mások vallomásából arról értesülünk, hogy új edényeket és korsókat szoktak kivinni és megszenteltetni.

Máriapócscon tamásvasárnap egy edényben kalácsot, vízben főtt búzát, aszaltszilvát és diót szoktak vinni a templomba, ahol a pap megszenteli. A következő vasárnap, azaz *Kenethozó asszonyok vasárnapján* mindezt kivitték a temetőbe és ott temetési énekek éneklése közben mindenki megérinti a tálat... A végén a papnak meg kell kóstolnia a mézben főtt búzát, a többit pedig a hívek egymásközt szétosztják. Manapság ez a szokás a templomban megy végbe.*

Most külön-külön is vizsgáljuk meg legjelesebb húsvéti eledeleink mágikus-misztikus képzetkörét.

Az ünnep szinte áldozati jellegű eledele a *húsvéti bárány*,* amelyet húsvétjukon már az ószövetségi zsidók is ettek keserű salátával és kovásztalan kenyérral, Egyiptomból való menekülésüknek és az ő elsőszülöttjeiknek váltsága emlékezetére. Az Exodus (12, 5–7) írja: *a bárány legyen hiba nélkül... És akkor ölje le azt Izrael fiainak egész sokasága estefelé. És vegyenek annak véréből és kenjenek mind a két ajtó mellékére, és felső küszöbére azon házaknak, melyekben azt eszik. És azon éjjel egyék meg a tűznél sült húst és kovásztalan kenyeret, vad salátával. Az Úr ugyanis az egyiptomiak elsőszülöttjeit halállal sújtotta, a zsidókét azonban megkímélte.*

Ábrahám áldozatában is Izsák helyett leölt kos szerepel. Engesztelő napjukon a zsidók a pusztába bűnbakot eresztettek.

Minthogy Jézus Krisztus az emberiség váltságára jött a földre, érthető, ha már az újszövetségi szent könyvek is ezen ótestamentomi szimbólumokra, élőképekre támaszkodva,

Krisztust Isten bárányának nevezik. Szent Pál szerint: *El a régi kovással, hogy új tésztává legyetek, amint hogy kovásztalanok vagytok, mert a mi húsvéti bárányunk, Krisztus megöletett* (Kor. I. 5, 7).

A húsvéti bárány áldás-szövege már a Pray-kódexben olvasható:

Deus universae carnis, qui Noe et filiis eius de mundis et immundis animalibus praecepta dedisti, quique sicut olera barbarum humano generi quadrupedia munda edere permisisti, qui agnum in Aegypto Moysi et populo tuo in vigilia paschae comedere praecepisti in figuram agni domini nostri Jesu Christi, cuius sanguine omnia primogenita tibi de mundo redemisti et in nocte illa omne primogenitum in Aegypto percutere praecepisti, servans populum tuum agni sanguine praenotatum: dignare, domine omnipotens, benedicere et sanctificare has ovium mundarum carnes, ut quicumque ex eisdem populis tuis fidelibus comederint, omni benedictione coelesti et gratia tua saturati repleantur in bonis.

*Per eundem Christum dominum nostrum, per quem haec omnia, domine, semper bona creas, santificas et praestas nobis...**

A középkorban a hívek, illetőleg jobbágynépek húsvéti bárányt ajánlottak föl a tihanyi monostornak.* Ez nyilván általános volt másfelé is.

Sajátos szegedi hagyomány volt, hogy a régi Rókus-városrészbeli birkavágók, *cincárok*, régi felsőtanyai juhászgazdák az ószövetségi zsidók módjára a leölt bárány vérével meg szokták kenni az ajtófélfát, hogy az ő elsőszülöttjeiknek se legyen bajuk. Hasonló szokás *Dusnok* „rác” népe körében is élt.

Csikajnád, *Csíkaszentimre* székely falukban a bárányt nagypénteken ölik meg.* *Zalaegerszegen* nagypénteken volt a *bárányvásár*. Budaörs német népe a húsvéti bárányt egészben szokta megsütni: *csontot meg ne törjetez benne* (János 19,36).

Az Isten báránya-ábrázolás föltűnik középkori emlékeinken, címereinken is. Tudnunk kell, hogy a katolikus vallás egyik alapdogmájában, a megváltásban a középkor derekáig, egészen a keresztesháborúk korának Szentföld-élményéig és a koldulórendek elterjedéséig a triumfális mozzanat, a megváltott emberlét *húsvéti* öröme uralkodik: Isten fia alászállott a poklokra, majd harmadnap feltámadott, és ezzel diadalmaskodott a halálon, sátánon. Az archaikus középkor reprezentáns jelképe még nem a feszület, hanem az égi dicsőségben trónoló Krisztus-király, a Sion hegyén álló apokaliptikus Bárány. Napjaink liturgikus reformja a megváltott emberlét ünneplésében szintén ezt a mozzanatot hangsúlyozza.

Hazai emlékeink az Árpád-kor évszázadaiból: *Csempeszkopács*, *Domonkosfa*, *Ják*, *Nagysitke*, *Pécs*, *Szeged*, *Szentmihályfa*, *Zalaháshágy*. Az ábrázolás hajdanában nyilván országszerte ismert volt.*

Sűrűn találkozunk az apokaliptikus: hétpecsétes könyvön fekvő, zászlót tartó Bárány szobormásával barokk oltáraink tabernákulumainak tetején.

A húsvéti bárányt látjuk szájából eredő csillaggal Trencsén városának pecsétjén.
Föltűnik Szeged és Debrecen régi pecsétjein is. A címermotívumot nyilvánvalóan e városaink hajdani hatalmas jószágtartása is magyarázza.*

A Bárány nyitja meg az üdvözültek számára a mennyország kapuját, ő választja és hívja meg azokat, akik kedvesek neki. A *Júlia szép leány* alakja is nyilvánvalóan még ennek az archaikus világgépnek a tükröződése, a báránymisztika balladai kifejezése.*

A legrégebb húsvéti eledetek közé tartozik a tojás.

Bod Péter* ezeket írja: *némelyek 1. ennek eredetét keresik a Sidóknál, akik keményen főtt tojást tésznek elő Húsvétban egyebek között. De ezzel a Jérusálem romlását ábrázolják, mellyen a Keresztyének nem sokat búsultanak. 2. Mások úgy adták elő, mintha a föld újjá-születésének vagy termésének volna symboluma, kiábrázolója, a mellyet igazgatott az Astarté, kit tiszteltek régen a Németek és így ennek tisztességére készítették volna.*

3. Helyes okát egyebet nem találjuk, hanem ezt, fel-állván a Böjt Keresztyének között semmi sírost, vajast, s tojást is enni szabad nem volt, a melly szokás mind eddig is megvagon a Görög Ekklesiában. A melly tojásokat azért a hosszú Böjton egybegyűjtöttek, azokat osztán Húsvétban nagy örömmel ették, osztották jó akaróiknak. S hogy kedvesebb ajándék legyen, meg is kezdték festeni, a melly osztán fel ragadott és maradott az emberek között. Ezt erősíti az 1. Hogy tsak Húsvétkor tselekszik, 2. nagy örömmel viszik véghez, 3. hogy adják a gyermekeknek, szomszédoknak, s kivált a kereszt Atyák, Anyák, a magok kereszt-fioknak, leányoknak. 4. Hogy akkor sokkal inkább észik, mint másszor; mellyet bizonyít a sok tojás-haj, melly mindenfelé hever. Bod Péter lényegében helyesen szolt a húsvéti tojáshoz füződő hagyományvilágról.

A tojás az életnek, újjászületésnek archaikus jelképe. Amint a tojásból új élet kel, éppen úgy támad föl Krisztus is sírjából az emberek megváltására. Más felfogás szerint a tojáshéj az Ószövetséget, belseje pedig az Újtestamentomot jelképezi. Piros színe Krisztusnak az emberiségért kiontott vérére emlékeztet. Nyilván a templomi szószék, szemléletes franciskánus prédikáció hatására így magyarázza a csíkménasági szóhagyomány* is: a piros héj Krisztus elhullatott vérét, a fehér, azaz belső festetlen rész pedig a verejtékét jelképezi. A húsvéti tojás Krisztus feltámadására emlékeztet. Mint mondogatják, amint a csirke áttöri a tojás falát és életre kel, úgy támad föl Jézus is a sírjából.

Gyulai monda szerint egy asszony éppen a színben szedte a tojásokat, amikor Jézus feltámadásának hírért meghallotta. A kötőjébe rakott tojással sietett a szomszédba, ahol a hírt kételkedve fogadták: úgy támadt ő fel, mint ahogy a piros a tojás a kötődben. Erre a hírhozó asszony a kötőjébe nézett, és csodálkozva látta, hogy minden tojás megpirosodott. Ennek emlékezetére festenek a tojóst húsvétra.*

A körmendiek úgy tudják,* hogy mikor Jézust keresztre feszítették, odament egy asszony, aki kosarában tojást vitt. Letette és elkezdett imádkozni. Egyszer csak egy csöpp vér csöppent az egyik tojásra és megpirosodott tőle. Ezért festik pirosra a tojást húsvétkor.

Göcsej: a tojás Krisztus keresztfáját (szabatosabban a halottaiból feltámadó Krisztust), díszítése Krisztus kötelét, a szentelt torna pedig a keserűségét jelképezi.*

A *hímestojás* színes, gazdag formakincsében vallási, liturgikus eredetű elemet már alig találunk. A festés technikájának, a díszítés artisztikus sajátosságainak jellemzése itt nem lehet feladatunk.* Szólanunk kell azonban a húsvéti tojás máig virágzó szellemi hagyományvilágáról.

Nagyszombat, illetőleg húsvét éjszakáján történt az ősegyházban a katekumenok megkeresztelése, majd pedig a keresztségi fogadalom megújítása. Ez a szertartás azonban lassan-lassan veszendőbe ment, csak napjainkban, XII. Pius liturgikus rendelkezése óta született újjá. Ismeretes, hogy e fogadalmat a megkeresztelendő újszülött nevében a keresztszülei, nagyszombaton pedig hitvalló szándékkal már maguk a hívek szokták a templomban elmondani.

A tojás Krisztus-szimbólum, a feltámadt Üdvözítő jelképe. Amikor liturgikus értelmével még tisztában voltak, a keresztszülék kétségtelenül azért küldték húsvét napján vagy másnapján a keresztgyermeküknek, hogy a keresztség szentségével a nevükben vállalt kötelességekre, a megváltás kiváltságos örömeire emlékeztesse őket.

Ez a szándék érezhető ki a Pray-kódex áldásából is: *subveniat Domine, quaesumus, tuae benedictionis gratia huic ovorum creaturae, de qua pullos gallinarum dignatus es procreare, ut fiat cibus salubris tuis fidelibus in tuarum gratiarum actione summentibus.**

A tojás liturgikus-szimbolikus jelentése az idők folyamán azonban elhalványult és ünnepi, szinte már profán ajándékozás lett belőle. Így azonban – tudomásunk szerint – főleg Göcsejben és Somogyban, de itt-ott más helyeken is szívósan tartja magát.

Göcsejben a keresztszülék keresztgyermeküknek vastag perezet és két-három hímestojást küldenek, a maguk gyermekei által. Néha személyesen adják oda. Pusztaszentlászlón, Pákán a húsvéti litánia előtt a templomtérre osztják ki a keresztanyák ajándékaikat. Az ajándékozás olykor a férjhezmenés, illetőleg a megházasodás idejéig eltart.

*Somogyban** húsvét reggelén a gyermekek elmennek keresztszüleikhez, ahol néhány hímestojással ajándékozzák meg őket. Olykor maguk is visznek tojást a keresztanyuknak és ugyanannyit kapnak ők is tőle. Egyes helyeken a keresztanyák el is viszik a gyermekhez. *Magyaregres* református népe talán még a később tárgyalandó *emmausjárás* maradványaként kijárt a közeli *Sikállódomb* néven emlegetett magaslatra. Itt adták át a keresztszülék keresztgyermeküknek ajándékukat, a húsvéti tojást.*

Vásárosdombó hagyományában még számos archaikus mozzanat is fölcillan. A kereszt- és bérmakomák, komaasszonyok korozsmával tisztelik meg egymást. A *húsvéti korozsma* szép fehér abroszba fogott hímestojásból, almából, süteményből áll. A meglátogatott koma, illetőleg komaasszony az ajándékot hasonlóval viszonzza és a látogatók abroszába takarja. A komalátogatása keresztgyermek menyegzőjéig tart.*

A tolnai *Tamási* faluban a keresztanya húsvéthétfőn – ha szükséges – még kocsióra is ül, hogy hímestojást vigyen keresztfiának.

*Budaörsön és a környező német falukban** a keresztanyák egész kosárra való tojást, gyümölcsöt, kalácsot visznek keresztgyermeküknek. Az erdélyi evangélikus szászoknál a pirostojást a keresztanya először elviszi a reggeli istentiszteletra, és csak azután osztja szét keresztgyermekei között.* A tojással való templomozás még nyilvánvalóan középkori hagyomány.

Csíkban a kókonya egy darabját megszáritják és rontás ellen a megellett tehén első fejébe vetnek a morzsájából.*

Konyár református faluban az első meghúzott barázdába tett tojást beszántották. *Nyírábrányban* a húsvéti szentelt tojás héját szántották a földbe. Volt úgy is, hogy a tojást a vetőzsákba tették és a magot arról vetették. *Mezőkövesden* a jó termés érdekében a föld végén tojást ástak el.*

Az abaúji *Büttös* falucskában régebben első szántáskor az eke elé néhány lépésre tojást tettek. Ha induláskor nem tört szét, akkor kivitték a mezőre és az első barázdában elföldelték.*

A háztetőn átdobott szentelt pirostojást ott ássák el, ahol leesett. Így majd elkerüli a hajlékot a villámcsapás.*

Lehetséges, hogy eredetileg még a húsvéti, keresztanya-ajándékozta szentelt tojás képzetkörének csökevénye, elszigetelődött maradványa az is, hogy amikor a *tápai* gyereket az édesanyja először viszi valahova, legtöbbször természetesen a keresztanyához, ott egy tojást adnak neki, amelyik szép, nem szeplős. Ezzel kerekítik meg az arcát: *ilyen szép lögyél, ilyen fehér lögyél, ilyen kerek lögyél, mint ez a tojás!* A tojást azután az első koldusnak kellett odaadni.

Amikor *Sövényházán* először viszik valahová az újszülöttet, a vendéglátók már fölkészülnek rá. A gazdasszony egy szép cipóval megkerekíti a gyerek arcát, közben ezt mondja: *ilyen szép lögyél, ilyen jó lögyél, mint ez a cipó!* A cipót később szintén koldusnak ajándékozzák. A gyerek egy tojást is kap ajándékba, amelyet édesanyja otthon megfőz, és egy morzsányit magzata szájába is tesz, hogy minél hamarabb megtanuljon beszélni, eredeti megfontolással az Urat dicsérni. Nézetünk szerint a cipó is, tojás is, a hajdani húsvéti eulógia maradványa, illetőleg alkalmazása.

Mindezekben és a kutatás által bizonyára még szaporítható esetekben eredetileg föltétlenül a húsvéti szentelt tojáról van szó, amely természetesen magába foglalta, felszívta a tojásnak, mint a termékenység szimbólumának archaikus hagyományvilágát is.

Emlékeztetve arra, amit a nagybőjti fegyelemről, a tojással kapcsolatos egyházi és népi nézetekről mondtunk, még arra is utalhatunk, hogy a tyúk éppen koratavasszal, tehát a bőjt

időszakában tojik legszaporábban. A paraszti gazdaságokban fölgyülemlett tojáshoz hajdanában azonban csak húsvétkor nyúltak. Érthető tehát, hogy a tojás bővében az ünnepen, amely szimbólumának is mélyebb értelmet adott, ajándékozni is tudtak belőle.

Mint már ott említettük, az egykori *Istensegíts* hívei a szentsír elé fektetett feszülethez pirostojást tettek. Temesköz, vagyis a Bánát *szegeði* eredetű népe a múlt században tojást vitt a nagypénteki sírjában nyugvó Kisjézus, vagyis a feszület számára. Nyilvánvalóan e régi gyakorlat szimbolikus maradványa virágzott még századunk elején is *Bény* (Bina) faluban: a húsvéti nagymise után a templom rendbentartásában serénykedő négy *tisztleány* egy-egy hímestojást vitt a paphoz, aki megszentelte és eltette.* A tudósítás, sajnos, nagyon szűkszavú.

Mint láttuk, a kereplő gyerekek is tojást kaptak ajándékba, de hajdanában nyilván a mester (tanító), harangozó is. Így *Istensegítsen*. Céltudatos kutatás bizonyára még napjainkban is sikerrel járna.

Jézus az evangéliumi kijelentés értelmében az *út, igazság és élet*, a szentelt tojás pedig – ismételjük – Krisztus-jelkép. Nyilvánvalóan ezzel függ össze az a hiedelem, amely országszerte fölbukkan. Kálmány Lajos jegyezte föl a *Szegedről* kirajzott bánáti nép körében, hogy a kókonyát, szentelt tojást a férj kettévágta. Felét megette, másik felét feleségének adta. Ha az ember eltéved, és rágondol, hogy kivel ette, rátalál a helyes útra. Hasonlóan vélekednek a göcsejiek is: észben tartják, hogy a húsvéti tojást kivel ették meg. Ha az erdőben elbódulnak, vagyis eltévednek, csak az illetőre kell gondolni, és máris eligazodnak. A szokást, illetőleg hiedelmet Békésszentandrás népe is emlegeti.

A húsvéti tojással összefüggő ünnepi szerencsejáték a sokféleképpen emlegetett *tojásütés, koccintás, kókányolás*, *Istensegíts* székelyeinek ajkán kosolás, a moldvai csángóknál *csokkantás*, Magyarózdton *törőközés*,* amely már a középkorban virágzott. Okleveleinkben előfordul a *dies concutionis oворum*,* amely ekkor még a fehérvasárnapot követő hétfőre, tehát húsvét nyolcadának végére esett. A szokás szerte Európában ismeretes. Miután szakrális vonatkozásai nincsenek, csak röviden utalunk rá. Fiúgyerekek, legények a keresztszüleiktől, illetőleg öntözködésért kapott tojásaikkal játékba kezdenek: két tojást összeütnek. Akié összetörik, az a vesztes, és köteles átadni annak, akié épen maradt.

A komatálküldés, mátkálás tojáscserejéről fehérvasárnapnál emlékezünk meg.

A sonka a parasztlelet gazdasági és kultikus rendje következtében vált már igen régen jellegzetes húsvéti eledellé. Mint már mondtuk, húshagyó után valamikor nem ettek húsfélét, és így a kolbász és füstölthús nem fogyott. Húsvétra azonban elővették és a kalács, tojás, bárány mellett, ezt is megszenteltették. A külön áldást már a Pray-kódex ismeri (*benedictio lardi*).

A húsvéti sonkát számos helyen (Makó, Battonya) úgy eszik, hogy csontot ne törjenek meg benne. A hagyományt a húsvéti bárány képzetköréből vették át. Evése *Algyő* népe szerint megvédi az embert, hogy kígyó ne másszék a szájába, amikor nyáron kint a földön ebéd után megpihen.

Egyik *váci* tárgyaláson (1745) a boszorkánysággal vádolt Nagy Zsuzsanna kosdi asszony ezt vallja: *sódor zsír, melyet Húsvéth napján főznek, melyre az Borjuk ki herélésekor szükség van*.*

Láttuk, hogy egyes vidékeken még tormát, hagymát, sőt is visznek szentelésre. Valamennyinek archaikus gonoszűző erőt tulajdonítanak, amelyet a hívő nép szemében az áldás még csak megnövel. Jellemző, hogy a *göcseji* család először a tormából eszik. Eredeti, nyilvánvaló célzata szerint, hogy erős íze, könnyfacsaró illata elriassa a gonoszlelket, amely most a szentelt előtt szeretne a nyitott szájon át az emberbe hatolni. Mai másodlagos magyarázat szerint a szabadban való nyári nyugvásuk, ebéd utáni pihenőjük alatt a *látványság*, vagyis kígyó, béka, egér a szájukba ne másszék és ne legyen gyomorgörcsük.

A szentelt sóból a gazdasszony némely vidékeken dagasztáskor a tésztába tesz, hogy majd jó kenyere süljön. A paprikatermelő Bátyán a szentelt sóból, paprikából a jószágoknak adnak, hogy ne legyenek betegek.* A hagyomány újszövetségi ihletése kétségtelen.*

A magyar református nép húsvéti táplálkozási rendjéből a szakrális-kultikus mozzanatok már jórészt kihullottak. A beregi *Tiszaháton* azonban még sokan akadnak, akik nagypénteken szigorúan böjtölnek, továbbá ételt, italt húsvétvasárnap csak úrvacsora után vesznek magukhoz.* *Csököly* katolikus családjai helyi hagyomány szerint a szenteltből küldeni szoktak a református szomszédságnak, komaságnak. Ezek örömmel és tisztelettel fogadják és fogyasztják el. Úgy véljük, hogy efféle dokumentumokat a kutatás még más protestáns vidékekről is tudna gyűjteni.

Összefoglalóan megismételjük, hogy a húsvéti eledeleket részben még manapság is *eulógia* gyanánt fogyasztják,* *agapé*-jellegüket főleg a székelység körében napjainkban is őrzik.

Hagyományörző tájakon, illetőleg családokban oltalmazó és gonoszűző erőt még mostanában is nemcsak a magukhoz vett szenteltnek tulajdonítanak, hanem hulladékaikat (csont, csülök, tojáshéj, morzsa) is országszerte ismeretes hagyomány szerint nem vetik oda a kutyának, nem szórják szemétre. Ha már hiedelmet nem is fűznek hozzá, legalább tűzbe vetik.

Göcsejben, Sióagárdon a sonka egy darab csontját a kémény füstjárójára szokták tenni, hogy a tüzet elriasszák vele. *Lesencújfaluban* a sonkacsontot rosszul termő fára akasztják. *Győrvárott* is a *szomogy* alá, vagyis a padlás szarufájába tűzik. Mennydörgéskor előveszik és egy darabkáját tűzre vetik. *Csökölyben* láttuk, hogy a szalmatető ház ereszébe tűzvész ellen odatűzött csülköt egymás mellett évek hosszú során át megőrzik. *Homokmégy* asszonyai a sonkacsont velejéből készítettek betegségről való kenőcsöt.

Kethely faluban rendkívül óvatosan bánnak a szentelt hússal és kaláccsal. Azt tartják, hogy ahány darabka hús esik a földre, annyi iccével kevesebb zsírja lesz a disznajuknak. Ahány szem morzsa hull le a kalácsból, annyival kevesebb búzájuk terem. A megmaradt csontokat összeszedik, és a padláson a tető alá rakják, hogy ezzel házukat a jégveréstől, dögvésztől, tűztől, tolvajoktól megoltalmazzák. Az öt évnél régebbi csontokat aratáskor a búzakeresztekre tűzdeli a gazda.

Csáford zalai faluban a pirostojás héját a búzavetésbe dobják, hogy a jégverés és üszög ne ártson neki.

Pincehely hagyománya: a sonkacsontot a szőlőben valamelyik gyümölcsfára kötik.

A pirostojás szentelményként való tisztelete és fogyasztása régebben bizonyára tudatosabb volt, a kutatás figyelmét azonban annyira lekötötte a hímestojás díszítése, hogy a

hozzája fűződő szakrális hagyomány megörökítésére alig maradt ideje, de talán hajlandósága sem. Ezért csak néhány paraliturgikus adalékkal rendelkezünk.

Első ismert adatunk boszorkánypörökben bukkan föl. Egy simontornyai tanúvallomás (1743) szerint* a bűbájossággal gyanúsított Galagonya Tamás húsvét napján egy főtt tojást az asztal föliben papirosba felkötött. És hogy azon tojás mire való volna, tudakolta a fatens tőle. Mondotta, ha pünkösztig ottan léssen, oly tiszta léssen, mint valamely öveg (üveg), melyben az ember magát megláthatja. És azon tojással mind veszteni és gyógyítani is lehet.

Öreg kalocsaiak a szentelt elköltése közben így emlékeznek az elmúlt húsvét óta elhalt családtagra: *tavaly még együtt öttük a szentölt tojást.**

Zamárdi öregjei szerint, aki a pirostojásból eszik, nem fog szentség nélkül meghalni.

Székesfehérvár-Felsővároson, Vásárosmiskén, Zalavégen, Búcsúszentlászlón egy szentelt pirostojást pohárban a tisztaszoba szekrényének tetejére tesznek. Ott marad a következő húsvétig. Okát már nem tudják, de az ősök nyilvánvalóan szentelménynek tekintették. *Dusnok* faluban is kerül a sublót tetejére néhány húsvéti tojás, de már itt sem tudják, hogy miért.

A baranyai *Versend* sokácai húsvét napján egy megszentelt hímestojást kivisznek hozzátartozóik sírjára.

Nagysimonyi, már csak emlékezetben élő hagyomány szerint egy szentelt tojást a kútba dobtak.

Amikor a marhát először kihajtják, Vép faluban egyéb szertartások mellett, a kijáráshoz kívül-belül láncot és tojást tesznek. Az őrző gyerek aztán elviszi a tojást a szegényeknek, hogy imádkozzanak a jószág egészségéért. A szatmári *Kisar* helységben régen első kihajtáskor tojáson át hajtották a jószágot, hogy egész évben egészséges legyen.*

A szentelt maradványait a katolikus *Székelgyőrdön* is megbecsülik. *Csíkcsekefalván* a tüzes sebet a megégetett szentelt morzsa füstjével orvosolják. Nyáron verebek kártevése ellen hintik meg vele a gabonaföldeket, miközben ezt mondják: távozzatok innen kártékony madarak. Kászonfáltíz faluban a morzsát tűzbevetik, hogy ne kerüljön oktalan állat szájába.

Csíkszentkirályon (Sincraini) a sonka csontját az istálló gerendájára kötik, hogy a *szépasszonyok*, vagyis boszorkányok ne bogozzák össze a lovak farkát, sörényét. Kászonfáltízen viszont úrnapiján kiviszik a búzavetésbe, hogy a verebek ne pusztítsák. Csekefalván *verébverés* idején, vagyis amikor ellepik a verebek, visszafelé kerülnek meg a földet, és a csontot utána vetik a búzába.*

Csíkménaságon a pirostojás héját az utcákon, tereken szórják szét, hogy Krisztus kálváriajárására emlékeztessen. Az eredeti célzat azonban nyilvánvaló: az utaknak a gonosztól, rontástól való megoltalmazása volt.*

Kolozsvárott és vidékén a begöngyölgetett és gerendára felakasztott szentelt kalácsból tűzvész idején a lángok közé szoktak dobni, hogy kialudjanak.*

A *szege*di tájon a szentelt tojáshéjat kerti veteményekre szórják, Tápén aprójószággal etetik meg, Kömpöcön tűzbevetik, hagyományörző Szeged-alsótanyai családokban a szőlőföld négy sarkába ássák. A sonkacsontot az ünnepek alatt az asztal alá teszik, pedig gyümölcsfára, ólajtóra kötözik. Idősebb tápai asszonyok fájós torkukat is szokták vele húzogatni. Magyarszentmártonban vízbevetik, hogy a békák messzire elkerüljék a falu határát. Kiszomborban a legtermékenyebb gyümölcsfa tövébe ássák.

Nagykátán a jégverés távoltartására kiviszik a szőlőbe. Hasonló célzattal vetik *Győr*vár asszonyai tűzbe az eltett tojáshéjat.

Hercegszántó sokác népe a csontokat villámcsapás ellen régebben a szalmatetőbe szúrta, a tojáshéjat pedig az elültetett kotlóstyúk fészkébe szórta.

Lehoczky Tivadar a múlt század végén a beregi görögkatolikus ruszin népéletéről szólva elmondja,* hogy a húsvéti szentelt eledelek legkisebb hulladékát sem szórják a szemétkébe, hanem gondosan összegyűjtik és nagy körültekintéssel vízbe vetik. Mint mondják, ott, ahol a víz a tengerbe ömlik, a világtól teljesen elzárva, él egy keresztény nép. Még az sem tudja, hogy mikorra esik húsvét napja. Az odajutó tojáshéjából tudja meg, hogy itt a húsvét. A hagyomány nyilván Szent Tamás legendája is színezte. Az apostolt egyébként a görögkatolikusok *tamásvasárnap*, a latinok *fehérvasárnap* ünneplik.

Történeti tanúságul most végül összefüggően idézzük Szkhárosi Horvát András dühösen elfogult verselményét,* a húsvéti liturgia ihletett jelképrendszerének hagyománytagadó, puritán bírálatát:

*Semmit ezekről én szólni nem akartam,
Mert az foltos hitről csak szólni akartam,
De virágvasárnap, szentelt berkét láttam,
Kinek ez óráig hasznát nem tudhattam.
Tekintsze meg immár az nagy heti dolgot,
Ingyen majdan ott látsz sok ördögi dolgot...
Jézus urunkat ők ezekkel tisztelik,
Éjjel az gyertyákat egyenként elszedik,
Az földet erőssen pálcákkal veretik,
Csetepaté zérzúr, hol mit használ nekik?
Nem hagyá a Krisztus ezt testamentomba,
Hogy szent testét rekesszük írott koporsókban,
Oduban, ketreben, sem a szent oltárban,
De a bűnös népnek életül ajánlá.
Jaj mely szemérem pápa az te szentséged,
Nagyszombaton látjuk az tüzet kerenged,
Sok viasz kerestvel sugdva bővöled,
Az vízre lehellesz, azzal szentté teszed.
Az veternyére hogy húsvét napján juttunk,
Az koporsó környül kerengve hazudtunk,
Szüöttő tőkéhez fejenként békéltedtünk,
Az igazi Istennek ott nagy bosszút tettünk.*

*Im a rosszias tőkét Krisztusnak kiáltják,
Meg sem tagadhatják, hátokon hordozzák,
Tisztességben tartják, térden csókolgatják
Krisztus tisztességét az bálvánnaak adják...
Rothadt tőkéknek térdet fejeket hajtunk,
Az disznó soldornak innepet szentelünk,
Kit nagy zabálásságbán farsangban elhagytunk,
Sóv vízzel meghintjük, szenteltnek alítjuk...*

Bálint Sándor, 1975. Fehérvasárnap